

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

Максимюк Василь Вікторович

**ВЕКТОРИ ВПЛИВУ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ НА
РОЗВИТОК РЕГІОНІВ / VECTORS OF INFLUENCE OF THE STATE
FINANCIAL POLICY ON REGIONAL DEVELOPMENT**

Спеціальність 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий
ринок

Освітньо-наукова програма – Публічні фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФПФм-21

В.В. Максимюк _____

Науковий керівник:

К.е.н., доцент

В.М. Булавинець _____

Кваліфікаційну роботу

Допущено до захисту

“ ” _____ 2025 р.

Завідувач кафедри

_____ А.І. Крисоватий.

ТЕРНОПІЛЬ – 2025

Анотація

Максимюк В.В. Вектори впливу фінансової політики держави на розвиток регіонів. Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, освітньо-наукова програма «Публічні фінанси» – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2025.

У кваліфікаційній роботі розкриті теоретичні засади впливу фінансової політики держави на розвиток регіонів; проведено аналіз впливу фінансової політики держави на сучасний стан розвитку регіонів України; визначено напрями удосконалення фінансової політики держави з метою стимулювання збалансованого розвитку регіонів.

Annotation

Maksymiuk V.V. Vectors of influence of the state financial policy on regional development. Manuscript.

Research for a master's degree in specialty 072 – Finance, banking, insurance and stock market, educational and research programme «Public Finance» – West Ukrainian National University, Ternopil, 2025.

The qualification work reveals the theoretical foundations of the influence of the financial policy of the state on the development of regions; the analysis of the impact of the financial policy of the state on the current state of development of the regions of Ukraine has been carried out; the directions of improvement of the financial policy of the state in order to stimulate the balanced development of regions are determined.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні засади впливу фінансової політики держави на розвиток регіонів	
1.1. Сутність, цілі та інструменти фінансової політики держави в контексті регіонального розвитку.....	6
1.2. Теоретичні концепції державного регулювання регіонального розвитку засобами фінансової політики.....	15
Розділ 2. Аналіз впливу фінансової політики держави на сучасний стан розвитку регіонів України	
2.1. Оцінка впливу бюджетно-податкової політики на фінансове забезпечення та розвиток регіонів.....	20
2.2. Аналіз впливу грошово-кредитної політики на інвестиційну активність та економічне зростання в регіонах.....	34
2.3. Дослідження впливу боргової політики держави на фінансову стійкість регіональних бюджетів.....	41
Розділ 3. Напрями удосконалення фінансової політики держави з метою стимулювання збалансованого розвитку регіонів	
3.1. Пріоритетні напрями удосконалення фінансової політики держави у сфері регіонального розвитку.....	50
3.2. Міжнародний досвід застосування фінансової політики для збалансування регіонального розвитку.....	55
Висновки.....	62
Список використаних джерел.....	65

ВСТУП

Актуальність теми. Фінансова політика держави є ефективним інструментарієм впливу на фінансово-економічні процеси. Для посилення її впливу на економічний розвиток важливим є впровадження комплексу фінансових заходів, орієнтованих на підвищення результативності використання бюджетних видатків в умовах обмеженості фінансових ресурсів держави. Державна фінансова політика, будучи складовою суспільно-економічних відносин, полягає в застосуванні сукупності відповідних бюджетно-податкових заходів та механізмів впливу на фінансово-економічне середовище з метою досягнення ключових завдань суспільного розвитку. З метою забезпечення результативності фінансової політики та досягнення визначених цілей постає необхідність у чіткому окресленні її змістовного наповнення як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Разом з тим, першочерговим етапом є формулювання на загальнодержавному рівні цілей суспільного розвитку та визначення ключових пріоритетів, які мають бути встановлені державою.

У науковій та навчальній літературі значна увага приділяється дослідженню питань формування фінансової політики держави, її змісту, цілей та інструментів реалізації. Зокрема, зазначені питання розглядаються у працях таких вітчизняних науковців: Т. Богдан, О. Василика, Г. Возняк, В. Горина, Б. Данилишина, В. Дем'янишина, Т. Єфименко, О. Кириленко, В. Коваленко, А. Крисоватого, З. Лободіної, І. Луніної, В. Макогона, В. Опаріна, М.Пасічного, Л.Сідельникової, І. Сидор, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інші.

Водночас актуальним є підвищення ефективності державної фінансової політики та вдосконалення фундаментальних принципів її формування на середньострокову перспективу з урахуванням фінансової глобалізації, а також доцільності зміцнення міжнародних економічних зв'язків у сферах податкової, бюджетної та боргової політики.

Мета дослідження – з'ясувати вплив фінансової політики держави на розвиток регіонів в умовах воєнного стану та обґрунтувати пропозиції щодо напрямків оптимізації фінансової політики України.

Відповідно до поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

- розглянути сутність, цілі та інструменти фінансової політики держави в контексті регіонального розвитку;
- дослідити теоретичні концепції державного регулювання регіонального розвитку засобами фінансової політики;
- проаналізувати вплив грошово-кредитної політики на інвестиційну активність та економічне зростання в регіонах;
- здійснити моніторинг впливу боргової політики держави на фінансову стійкість регіональних бюджетів;
- обґрунтувати пріоритетні напрями удосконалення фінансової політики держави у сфері регіонального розвитку;
- вивчити міжнародний досвід застосування фінансової політики для збалансування регіонального розвитку..

Об'єктом дослідження є фінансова політика держави.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні аспекти здійснення фінансової політики держави та її вплив на розвиток регіонів.

Методологічною основою дослідження є сукупність методологічних підходів та методів наукового пізнання, включаючи діалектичний, системний та інституційний підходи, а також відповідні загальнонаукові й конкретнонаукові методи. Зокрема, термінологічний метод, системний та діалектичний підходи, методи порівняння, аналізу та синтезу були застосовані для розкриття сутності та складових елементів фінансової політики держави. Для здійснення всебічного аналізу практики реалізації фінансової політики держави у контексті її складових використано структурно-динамічний, статистичний та інші наукові методи. При визначенні напрямів удосконалення фінансової політики в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України застосовано методи порівняння, абстрагування, експертного оцінювання та інші релевантні методи.

Теоретико-інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування і реалізації фінансової політики держави, аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, міжнародних фінансових організацій, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення та висновки даної кваліфікаційної роботи, які розкривають сутність процесу формування фінансової політики держави, мають практичну цінність для оптимізації державного фінансового регулювання економіки та посилення впливу фінансового механізму на результативність економічних трансформацій.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення проведеного дослідження опубліковані у збірниках наукових праць за результатами конференцій, які проводила кафедра фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету.

Наукова новизна роботи полягає у розробці заходів державної фінансової політики які мають вплив на розвиток регіонів. Виконання цих заходів в процесі розробки і реалізації державної фінансової політики дасть змогу вирішити поставлені Урядом завдання, а також підтримати фінансову стабільність в країні.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальна кількість сторінок – 69, таблиць – 2, рисунків – 14, джерел літератури – 67.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ НА РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

1.1. Сутність, цілі та інструменти фінансової політики держави в контексті регіонального розвитку

Фінансова політика держави є комплексом заходів, які здійснюються органами державної влади з метою управління фінансовими ресурсами країни для досягнення визначених соціально-економічних цілей. У контексті регіонального розвитку фінансова політика набуває особливого значення, оскільки спрямована на забезпечення збалансованого та сталого розвитку всіх територіальних одиниць держави, зменшення міжрегіональних диспропорцій та підвищення рівня життя населення в кожному регіоні.

В науковій і навчальній літературі можна зустріти різноманітні підходи щодо визначення сутності фінансової політики, її систематизації, класифікації, методів здійснення.

Лютий І.О. розглядає поняття фінансової політики як «компроміс між економічними інтересами держави та окремих суб'єктів фінансової системи з метою реалізації пріоритетів політики соціально-економічного розвитку країни, на основі перерозподілу та використання фінансових ресурсів через механізми функціонування інститутів фінансової системи держави» [63, с. 63]. Також у підручнику «Фінанси» за редакцією професора Лютого І.О. акцентується увага на тому, що головна мета фінансової політики полягає в оптимізації розподілу валового внутрішнього продукту між галузями економіки, соціальними групами, адміністративно-територіальними одиницями, що в свою чергу сприяє успішному соціально-економічному розвитку.

Юрій С. І. та Федосов В. М., зазначали, що фінансова політика становить «сукупність розподільних і перерозподільних заходів, які держава здійснює за допомогою фінансової системи щодо організації та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення зростання валового внутрішнього продукту країни і підвищення добробуту всіх членів суспільства» [62, с. 84].

Ганевич Є.М. і Михайленко С.В. трактують фінансову політику як «відносно самостійну сферу державної діяльності, засіб реалізації політики держави в будь-якій галузі суспільних відносин» [64, с. 103]. Науковці акцентують увагу на тому, що сутність фінансової політики визначається її спрямованою діяльністю держави, яка здійснюється через фінансову систему. Окрім цього, підкреслюється, що вона являє собою комплекс державних заходів у сфері організації використання фінансів, реалізація яких відбувається за допомогою функцій фінансів. Також відзначається взаємозв'язок фінансової політики з макроекономічним механізмом управління, що охоплює фінансову стратегію та фінансову тактику. Згідно з науковими поглядами, фінансова політика відображає систему форм і методів мобілізації фінансових ресурсів, їх розподілу та використання.

На думку Сіташ Т.Д., «Державна фінансова політика як складова частина економічної політики держави являє собою систему заздалегідь визначених і затверджених заходів, форм і методів мобілізації, розподілу і використання фінансових ресурсів державними інститутами з метою виконання державою своїх функцій відповідно до стратегічних і тактичних цілей її економічного і соціального розвитку» [59, с. 31]. Сіташ Т.Д. виокремлює такі ключові завдання державної фінансової політики: забезпечення умов для максимізації обсягів фінансових ресурсів, що акумулюються державою; впровадження механізмів раціонального розподілу та використання сформованих фінансових ресурсів; забезпечення належного регулювання, стимулювання та контролю економічних і соціальних процесів із застосуванням фінансових методів; розробка, вдосконалення та підтримка функціонування фінансового механізму відповідно до цілей і стратегій фінансової політики; налагодження ефективної системи управління державними фінансами [59, с. 32].

Возняк Г.В. підсумовує дослідження інших вчених і стверджує, що «фінансова політика – це складова частина економічної політики і є сукупністю інструментів, заходів (розподільчих і перерозподільних) та методів реалізації, які держава задіює через фінансову систему з метою забезпечення

економічного і соціального розвитку» [19, с. 44]. Вчена слушно зазначає, що цілі фінансової політики детермінуються потребами економічного розвитку держави та необхідністю досягнення високого рівня індивідуального й суспільного добробуту.

Адаменко І.П. зазначила, що економічна сутність фінансової політики як інструменту соціально-економічного розвитку країни полягає у фінансових відносинах, що виникають між економічними, політичними, правовими державними інституціями у процесі організації фінансової системи та спрямування фінансових ресурсів на досягнення стратегічних і тактичних цілей та завдань розвитку суспільства [6, с. 342].

У праці Ю.Д. Радіонова, виділено, що держава, формуючи та реалізуючи фінансову політику, концентрує увагу суб'єктів господарювання передусім на створенні фінансових ресурсів, їх ефективному розподілі та використанні. Фінансова політика держави визначена стратегічним курсом розвитку державних інституцій та органів, які націлені на формування доходів і ефективне використання фінансових ресурсів з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни [55, с. 20-21].

Фінансова політика підлягає класифікації за різними критеріями, що відображають рівень її впровадження, характер здійснюваних заходів, цільову спрямованість та часовий горизонт їхньої дії. Відповідно до рівня розробки фінансових заходів розрізняють урядову фінансову політику, фінансову політику органів місцевого самоврядування та фінансову політику суб'єктів реального сектору економіки. Крім того, виокремлюють різні моделі фінансової політики, зокрема політику стабілізації, політику економічного зростання та політику стримування ділової активності. Також розрізняють дискреційну та недискреційну фінансову політику, що відображає особливості її реалізації.

Залежно від часового горизонту, на який розраховані фінансові заходи, виокремлюють фінансову стратегію та фінансову тактику. У навчальній літературі, зокрема у згаданому підручнику «Фінанси» за редакцією І. Лютого,

наводяться наступні дефініції цих понять. «Фінансова стратегія – довготривалий курс фінансової політики розрахований на перспективу, якій передбачає вирішення масштабних завдань, визначених соціально-економічною стратегією» [63, с. 65]. Фінансова стратегія передбачає розв'язання комплексних стратегічних і масштабних завдань, що пов'язані з реформами в економічній системі та спрямовані на досягнення значних якісних змін у розвитку держави. Стратегічні завдання відрізняються високим рівнем складності та є визначальними для подальшого розвитку країни, що зумовлює необхідність залучення значних обсягів фінансових ресурсів для їхньої реалізації.

«Фінансова тактика спрямована на вирішення завдань конкретного етапу розвитку суспільства за допомогою перегрупування фінансових ресурсів і зміни способів організації фінансових зв'язків» [63, с. 65]. Фінансова тактика є безпосередньо похідною від фінансової стратегії держави. Вона спрямована на оперативне розв'язання поточних завдань, що виникають у процесі щоденної діяльності. Крім того, фінансова тактика передбачає подолання різноманітних ускладнень, викликів та загроз. Саме такими завданнями характеризувався початок 2022 року в Україні з початком повномасштабної військової агресії РФ. Одночасно виникла низка фінансових проблем, пов'язаних із забезпеченням фінансування Збройних Сил України, національної безпеки та оборони держави, наданням фінансової допомоги постраждалим від війни та внутрішньо переміщеним особам.

Сутність фінансової політики держави в контексті регіонального розвитку полягає у формуванні та використанні фінансових інструментів для впливу на економічні та соціальні процеси, що відбуваються на регіональному рівні. Це передбачає акумуляцію коштів через податкову систему та інші джерела, їх розподіл між різними рівнями бюджетної системи та цільове спрямування на реалізацію регіональних програм і проєктів. Ефективна фінансова політика сприяє створенню сприятливого інвестиційного клімату в регіонах, розвитку

інфраструктури, підтримці місцевого підприємництва та підвищенню конкурентоздатності регіональних економік.

Цілі фінансової політики держави в контексті регіонального розвитку є багатогранними та взаємопов'язаними (рис. 1.1.). Серед основних цілей фінансової політики держави можна виокремити:

1. Вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, основною ціллю якого є зменшення значних відмінностей у рівнях економічного розвитку, доходів населення, зайнятості та доступу до соціальних послуг між різними регіонами країни. Фінансова політика використовується для підтримки відстаючих регіонів шляхом надання їм додаткових фінансових ресурсів, стимулювання інвестиційної діяльності та розвитку інфраструктури.

2. Стимулювання економічного зростання в регіонах, де фінансова політика спрямована на створення умов для сталого економічного зростання в кожному регіоні, що включає підтримку пріоритетних галузей економіки, сприяння інноваційній діяльності, залучення інвестицій та розвиток малого і середнього підприємництва.

3. Підвищення фінансової самостійності регіонів, основною метою якого є зміцнення фінансової бази регіональних та місцевих бюджетів, розширення їхніх власних джерел доходів та підвищення відповідальності органів місцевого самоврядування за ефективне управління фінансовими ресурсами.

4. Забезпечення збалансованого розвитку територій, коли враховуються специфічні особливості кожного регіону, його потенціал та наявні проблеми. Фінансова політика спрямована на підтримку комплексного розвитку територій, включаючи економічну, соціальну та екологічну складові.

5. Підвищення якості життя населення в регіонах, тобто покращення добробуту громадян, які проживають у різних регіонах країни, що передбачає фінансування соціальних програм, розвиток освіти, охорони здоров'я, культури та інших сфер, що безпосередньо впливають на якість життя.

Рис. 1.1. Цілі фінансової політики держави в контексті регіонального розвитку. *

*Складено самостійно автором

Для досягнення поставлених цілей держава використовує різноманітні інструменти фінансової політики, які можна класифікувати за різними критеріями (рис. 1.2.). Основними групами інструментів є:

1. Бюджетно-податкові інструменти:

- Трансфери з державного бюджету – надання фінансової допомоги регіональним та місцевим бюджетам у формі дотацій, субвенцій та субсидій для вирівнювання їхньої фінансової спроможності та цільового фінансування регіональних програм. Дотації є безповоротними нецільовими коштами, субвенції надаються на конкретні цілі, а субсидії передбачають часткове фінансування певних витрат.

- Податкові пільги та стимули – застосування спеціальних податкових режимів, зниження ставок окремих податків або звільнення від їх сплати для підприємств, які здійснюють діяльність у пріоритетних для регіону галузях або інвестують у його розвиток. Це може включати пільги з податку на прибуток, податку на майно, земельного податку тощо.

- Регулювання міжбюджетних відносин – визначення принципів розподілу податкових надходжень між державним та місцевими бюджетами, встановлення нормативів відрахувань від загальнодержавних податків до місцевих бюджетів, а також регламентація порядку надання та використання міжбюджетних трансфертів.

- Цільові бюджетні програми – розробка та фінансування державних програм, спрямованих на вирішення конкретних проблем регіонального розвитку, таких як розвиток інфраструктури, підтримка малого та середнього бізнесу, сприяння зайнятості населення тощо.

Рис. 1.2. Інструменти фінансової політики. *

*Складено самостійно автором

2. Кредитно-фінансові інструменти:

- Державні гарантії та поруки – надання державних гарантій за кредитами, що залучаються підприємствами для реалізації інвестиційних проєктів у регіонах. Це сприяє зниженню ризиків для кредиторів та полегшує доступ підприємств до фінансових ресурсів.

- Пільгове кредитування – надання кредитів за зниженими процентними ставками або на більш вигідних умовах для підтримки пріоритетних галузей

економіки регіонів або окремих категорій позичальників, наприклад, малих та середніх підприємств.

- Створення регіональних фондів розвитку – заснування державних або державно-приватних фондів, які здійснюють фінансову підтримку інвестиційних проєктів, інноваційної діяльності та розвитку інфраструктури в регіонах.

- Залучення інвестицій через спеціальні економічні зони та території пріоритетного розвитку – створення на окремих територіях спеціальних правових та економічних режимів, що передбачають податкові пільги, митні преференції та інші стимули для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій.

3. Інституційні інструменти:

- Створення та підтримка регіональних агентств розвитку – заснування спеціалізованих установ, які займаються розробкою та реалізацією стратегій регіонального розвитку, залученням інвестицій, підтримкою підприємництва та координацією діяльності різних зацікавлених сторін.

- Розробка та реалізація стратегій регіонального розвитку – формування довгострокових планів розвитку регіонів, які визначають пріоритетні напрями, цілі та завдання, а також передбачають комплекс заходів, включаючи фінансові інструменти, для їх досягнення.

- Сприяння міжрегіональній співпраці – підтримка розвитку економічних, соціальних та культурних зв'язків між різними регіонами країни, реалізація спільних проєктів та програм.

- Удосконалення нормативно-правової бази – прийняття та внесення змін до законодавчих та нормативно-правових актів, що регулюють фінансові відносини у сфері регіонального розвитку, міжбюджетні відносини, інвестиційну діяльність тощо.

Ефективність фінансової політики держави в контексті регіонального розвитку залежить від багатьох факторів, включаючи якість державного управління, прозорість та підзвітність використання бюджетних коштів, рівень

розвитку фінансової системи, інвестиційний клімат, а також урахування специфічних особливостей та потенціалу кожного регіону.

Для забезпечення позитивного впливу фінансової політики на регіональний розвиток необхідно:

- забезпечити адресність та цільовий характер фінансової підтримки, тобто кошти повинні спрямовуватися на вирішення найбільш гострих проблем та реалізацію пріоритетних напрямів розвитку кожного конкретного регіону;

- сприяти підвищенню власної фінансової спроможності регіонів, шляхом створення умов для розширення власної податкової бази регіональних та місцевих бюджетів, стимулювання розвитку місцевої економіки та підприємництва;

- забезпечити прозорість та контроль за використанням фінансових ресурсів через запровадження ефективних механізмів контролю за розподілом та використанням бюджетних коштів, спрямованих на регіональний розвиток;

- залучати до процесу розробки та реалізації фінансової політики представників регіональних органів влади, бізнесу та громадськості, що сприятиме врахуванню інтересів усіх зацікавлених сторін та підвищенню ефективності прийнятих рішень;

- проводити регулярний моніторинг та оцінку впливу фінансової політики на регіональний розвиток, що дозволить своєчасно виявляти проблеми та вносити необхідні корективи до застосовуваних інструментів.

У сучасних умовах глобалізації та посилення конкуренції між регіонами ефективна фінансова політика держави є ключовим фактором забезпечення сталого та збалансованого розвитку всіх територій країни, підвищення їхньої конкурентоздатності та покращення якості життя населення. Її грамотне формування та реалізація вимагають комплексного підходу, урахування регіональних особливостей та використання всього спектру доступних інструментів.

1.2. Теоретичні концепції державного регулювання регіонального розвитку засобами фінансової політики

Регіональний розвиток є складним багатоаспектним процесом, на який впливає значна кількість ендогенних та екзогенних факторів. Серед останніх особливе місце посідає державне регулювання, що здійснюється за допомогою різноманітних інструментів, серед яких вагому роль відіграє фінансова політика. Теоретичне осмислення механізмів впливу фінансової політики держави на динаміку та якість регіонального розвитку є важливим для розробки ефективних стратегій управління територіальним розвитком.

Багато наукових досліджень пропонують різноманітні теоретичні підходи до розуміння ролі держави у стимулюванні регіонального розвитку через інструменти фінансової політики. Ці концепції варіюються залежно від акцентів на макроекономічних цілях, соціальній справедливості, ефективності розподілу ресурсів та специфічних характеристиках регіональних економік.

Впровадження ефективного державного регулювання розвитку економічного потенціалу регіонів в Україні є актуальною тенденцією якісної трансформації системи державного управління. Це зумовлено необхідністю виконання низки міжнародних зобов'язань, зокрема досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 року, реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами, а також впровадження національних та регіональних стратегічних документів, таких як Національна стратегія «Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року та відповідні місцеві стратегії. У зв'язку з цим, важливим завданням науковців у сфері управління є теоретичне обґрунтування новітніх концептуальних підходів до зазначених процесів, розроблених з урахуванням міжнародних стандартів та світових тенденцій просторового розвитку.

Однією з фундаментальних теоретичних засад державного втручання в економіку, включаючи регіональний аспект, є кейнсіанська теорія. Відповідно

до цієї теорії, держава відіграє активну роль у згладжуванні циклічних коливань економіки та забезпеченні повної зайнятості. У контексті регіонального розвитку це передбачає використання фінансових інструментів, таких як державні закупівлі, субсидії та інвестиції в інфраструктуру, для стимулювання сукупного попиту та економічної активності в депресивних регіонах. Кейнсіанський підхід акцентує увагу на мультиплікативному ефекті державних витрат, що може призвести до зростання доходів та зайнятості на регіональному рівні.

Протилежний погляд представляє неокласична теорія, яка наголошує на важливості ринкових механізмів та обмеженої ролі держави в економіці. З цієї точки зору, надмірне державне втручання, включаючи фінансову підтримку окремих регіонів, може призвести до неефективного розподілу ресурсів, спотворення конкуренції та уповільнення загального економічного зростання. Неокласики вважають, що регіональний розвиток визначається переважно факторами виробництва, технологічним прогресом та вільною мобільністю капіталу та праці. Державна фінансова політика повинна бути спрямована на створення сприятливого макроекономічного середовища, забезпечення стабільності цін та мінімізацію податкового тягара, що сприятиме загальному економічному зростанню, яке опосередковано впливатиме і на регіональний розвиток.

Розвиток теорій регіонального розвитку породив концепції, які безпосередньо фокусуються на просторових аспектах економічної діяльності та ролі державної фінансової політики у їх регулюванні. Однією з таких є теорія полюсів зростання (*growth poles theory*), розроблена Франсуа Перру. Ця теорія стверджує, що економічний розвиток відбувається нерівномірно і концентрується навколо певних галузей або територій, які стають центрами інновацій та зростання. Державна фінансова політика, згідно з цією теорією, може бути спрямована на підтримку та стимулювання розвитку таких полюсів зростання шляхом надання цільових субсидій, інвестиційних пільг та розвитку відповідної інфраструктури. Очікується, що зростання в полюсах

поширюватиметься на периферійні регіони через міжгалузеві зв'язки, міграцію робочої сили та дифузію технологій.

Іншим важливим теоретичним підходом є теорія просторової економіки (new economic geography), представники якої, зокрема Пол Кругман, наголошують на ролі агломераційних ефектів та транспортних витрат у формуванні просторової структури економіки. Ця теорія пояснює концентрацію економічної активності в певних регіонах наявністю позитивних зворотних зв'язків, таких як економія на масштабі, спеціалізація та накопичення знань. Державна фінансова політика, з точки зору цієї теорії, може впливати на просторовий розподіл економічної активності шляхом інвестицій у транспортну інфраструктуру, створення спеціальних економічних зон та підтримки міжрегіональної кооперації.

Значний внесок у розуміння ролі держави у регіональному розвитку зробила теорія ендогенного зростання (endogenous growth theory). На відміну від неокласичної теорії, яка розглядає технологічний прогрес як екзогенний фактор, ендогенні моделі зростання підкреслюють важливість внутрішніх факторів, таких як інвестиції в людський капітал, науково-дослідні розробки та інституційне середовище. У контексті регіонального розвитку це означає, що державна фінансова політика може сприяти довгостроковому зростанню регіонів шляхом фінансування освітніх програм, підтримки інноваційної діяльності, розвитку інститутів та створення сприятливого бізнес-клімату.

Важливе значення для розуміння впливу фінансової політики на регіональний розвиток мають теорії фіскального федералізму. Ці теорії досліджують принципи розподілу фінансових ресурсів між різними рівнями державної влади (центральною, регіональною, місцевим) та визначають оптимальні механізми фінансування регіональних і місцевих органів влади. Ключовими питаннями, які розглядаються в рамках цих теорій, є забезпечення фінансової самостійності регіонів, вирівнювання міжрегіональних диспропорцій у фінансовій забезпеченості, ефективність використання

бюджетних коштів на регіональному рівні та механізми контролю за фінансовою діяльністю регіональних органів влади.

З позицій інституціональної економіки, ефективність державної фінансової політики у сфері регіонального розвитку значною мірою залежить від якості інституційного середовища. До ключових елементів інституційного середовища належать верховенство права, захист прав власності, рівень корупції, ефективність державного управління та якість регуляторного середовища. Слабкі інститути можуть нівелювати позитивний вплив навіть добре розроблених інструментів фінансової політики, призводячи до неефективного використання бюджетних коштів, зростання тіньової економіки та гальмування регіонального розвитку. Тому, згідно з інституціональним підходом, державна фінансова політика повинна бути спрямована не лише на надання фінансової підтримки регіонам, але й на сприяння розвитку якісних інститутів на всіх рівнях управління.

Останнім часом зростає увага до теорій сталого регіонального розвитку, які наголошують на необхідності інтеграції економічних, соціальних та екологічних аспектів розвитку. З цієї точки зору, державна фінансова політика повинна враховувати довгострокові наслідки економічних рішень для навколишнього середовища та соціальної сфери регіонів. Це передбачає підтримку екологічно чистих технологій, інвестиції в соціальну інфраструктуру, сприяння розвитку зеленої економіки та впровадження принципів сталого управління природними ресурсами на регіональному рівні.

Узагальнюючи, можна констатувати, що теоретичні концепції державного регулювання регіонального розвитку засобами фінансової політики є різноманітними та відображають різні погляди на роль держави в економіці та специфіку просторового розвитку. Від кейнсіанського акценту на стимулюванні попиту до неокласичного наголосу на ринкових механізмах, від теорії полюсів зростання до нової економічної географії, від теорії ендогенного зростання до теорій фіскального федералізму та інституціональної економіки, кожна з цих

концепцій пропонує свій набір аргументів та рекомендацій щодо використання фінансових інструментів для досягнення цілей регіонального розвитку.

Практичне застосування цих теоретичних підходів вимагає врахування специфічних характеристик кожної країни та її регіонів, рівня їх економічного розвитку, інституційного середовища та наявних ресурсів. Ефективна державна фінансова політика у сфері регіонального розвитку повинна базуватися на комплексному підході, що поєднує елементи різних теоретичних концепцій та враховує як короткострокові, так і довгострокові наслідки прийнятих рішень для забезпечення збалансованого та сталого розвитку всіх регіонів країни. Подальші наукові дослідження в цій галузі повинні бути спрямовані на поглиблення розуміння складних взаємозв'язків між фінансовою політикою держави та регіональним розвитком, а також на розробку практичних рекомендацій для підвищення ефективності державного регулювання територіального розвитку.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ НА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка впливу бюджетно-податкової політики на фінансове забезпечення та розвиток регіонів

Бюджетно-податкова політика держави є одним з головних інструментів регулювання соціально-економічних процесів на національному та регіональному рівнях. Її вплив на фінансове забезпечення регіонів та їхній подальший розвиток є багатограним та охоплює формування доходної бази регіональних бюджетів, розподіл бюджетних коштів між рівнями управління, стимулювання економічної активності через податкові механізми та створення умов для збалансованого територіального розвитку. Оцінка цього впливу є важливим завданням для наукового аналізу та розробки ефективної державної регіональної політики.

Формування доходної бази місцевих бюджетів значною мірою залежить від податкової політики держави. Законодавчо визначені види податків та зборів, ставки оподаткування, порядок їхнього зарахування до державного та місцевих бюджетів безпосередньо визначають обсяг фінансових ресурсів, які надходять у розпорядження органів місцевого самоврядування. Зміни у податковому законодавстві, запровадження нових податків чи пільг можуть мати суттєві наслідки для фінансової самостійності регіонів, їхньої здатності забезпечувати виконання власних повноважень та фінансувати програми регіонального розвитку.

Розподіл бюджетних коштів між державним та місцевими бюджетами здійснюється через систему міжбюджетних відносин, яка включає різні види трансфертів: дотації, субвенції, субсидії. Обсяги та принципи розподілу цих трансфертів є важливим елементом бюджетно-податкової політики, що впливає на фінансову вирівнюваність регіонів, їхню здатність фінансувати соціально значимі видатки та реалізовувати інвестиційні проекти. Недосконалість механізмів міжбюджетного вирівнювання може призводити до поглиблення

міжрегіональних диспропорцій та обмеження можливостей розвитку окремих територій.

Податкові інструменти бюджетно-податкової політики можуть використовуватися для стимулювання економічної активності в регіонах. Запровадження спеціальних податкових режимів, надання податкових пільг для підприємств, які здійснюють інвестиції в пріоритетні галузі регіональної економіки або створюють нові робочі місця, може сприяти залученню інвестицій, розвитку підприємництва та зростанню економічного потенціалу регіонів. Ефективність таких стимулюючих заходів потребує ретельного аналізу та оцінки їхнього впливу на бюджетні надходження та темпи економічного зростання.

Бюджетна політика держави, зокрема формування та виконання державного бюджету, також має значний вплив на розвиток регіонів. Державні інвестиції в інфраструктурні проекти, фінансування державних програм регіонального розвитку, надання державної підтримки окремим галузям економіки, що мають регіональну специфіку, можуть створювати сприятливі умови для економічного зростання, підвищення конкурентоздатності регіонів та поліпшення якості життя населення. Недостатнє фінансування регіональних аспектів державної політики може призводити до гальмування розвитку окремих територій та поглиблення міжрегіональних диспропорцій.

Оцінка впливу бюджетно-податкової політики на фінансове забезпечення та розвиток регіонів потребує використання комплексного підходу, що включає аналіз статистичних даних, економіко-математичне моделювання та експертні оцінки. Необхідно досліджувати вплив податкових змін на надходження до регіональних бюджетів, ефективність механізмів міжбюджетного вирівнювання, результативність податкових стимулів для економічного розвитку, а також вплив державних інвестицій та програм на соціально-економічний стан регіонів.

Аналіз статистичних даних дозволяє оцінити динаміку доходів та видатків місцевих бюджетів, обсяги міжбюджетних трансфертів, рівень

інвестиційної активності, темпи економічного зростання та інші соціально-економічні показники в розрізі регіонів. Порівняльний аналіз між регіонами та часових періодів дозволяє виявити тенденції та закономірності впливу бюджетно-податкової політики на регіональний розвиток.

Аналіз надходжень до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) за період січень-грудень 2024 року в розрізі регіонів України виявив значну нерівномірність у фінансових можливостях територіальних громад. Лідером як за абсолютним приростом, так і за загальним обсягом доходів залишається місто Київ, що продемонструвало зростання до 88,7 млрд грн порівняно з 69,1 млрд грн у 2023 році (+6,3%). Таке лідерство зумовлене концентрацією економічної діяльності, високим рівнем доходів населення, розташуванням головних офісів великих компаній, а також значним збільшенням надходжень від податку на прибуток банків у 2024 році, що стало наслідком зміни ставок оподаткування (рис. 2.1.).

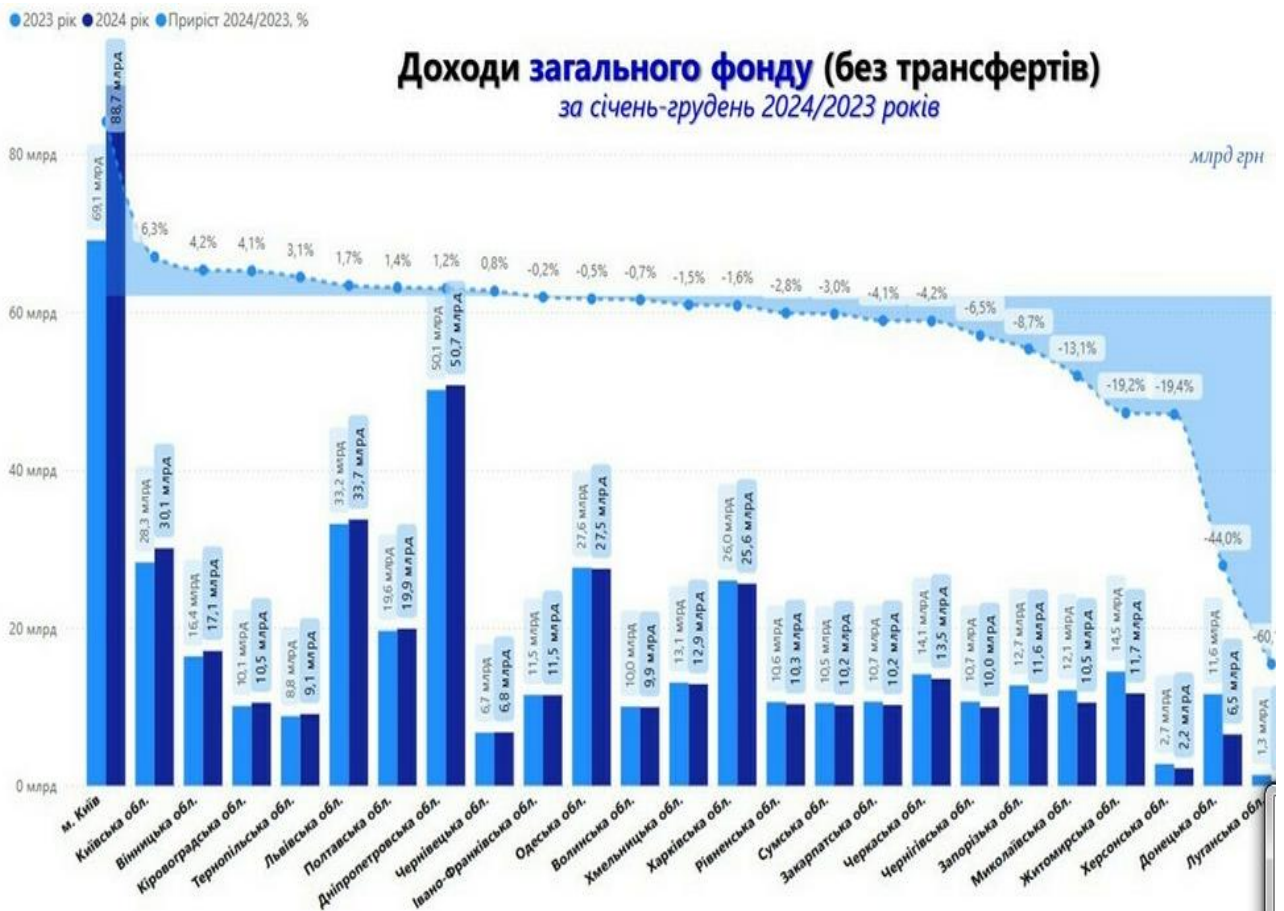

Рис. 2.1. Доходи загального фонду місцевих бюджетів (без трансфертів) за 2023-2024рр. [7].

Друге місце за обсягом доходів посідає Київська область з показником 30,1 млрд грн (+6,2%), що свідчить про її високу здатність до економічного відновлення після воєнних потрясінь. Позитивну динаміку також продемонстрували Вінницька, Кіровоградська, Тернопільська, Полтавська, Львівська та Дніпропетровська області, де приріст доходів коливається від 1% до 4%. Ці переважно тиллові регіони характеризуються стабільними аграрними, логістичними або промисловими секторами, а також активним розвитком малого та середнього бізнесу.

Проте близько половини областей України зафіксували зменшення доходів загального фонду. Найскладніша ситуація спостерігається у прифронтових регіонах: Луганська область втратила 60,1% доходів (зниження з 1,3 млрд до 0,5 млрд грн), Донецька – 44% (з 6,5 млрд до 3,7 млрд грн), а Херсонська – майже 20%. Таке значне скорочення є прямим наслідком втрати територій, евакуації підприємств, руйнування інфраструктури, зупинки господарської діяльності та вимушеного переміщення населення. Водночас спад доходів зафіксовано і в областях, які вже звільнені або розташовані відносно далеко від лінії фронту, зокрема в Чернігівській (–4,2%), Житомирській (–19,2%) та Миколаївській (–13,1%). Це вказує на довготривалий негативний вплив дезорганізації економічної активності навіть після періоду відносної стабілізації.

Загалом, аналіз динаміки доходів демонструє дві взаємопов'язані тенденції. По-перше, триває процес фіскальної концентрації, коли основні податкові надходження зосереджуються у великих містах та обласних центрах, де акумулюється значна частина податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств, юридично зареєстрованих у цих локаціях. По-друге, регіони зі слабкою інституційною спроможністю та значними руйнуваннями, спричиненими війною, продовжують втрачати доходи, незважаючи на зусилля з відновлення місцевої економіки.

У 2024 році загальна сума доходів місцевих бюджетів сягнула 709,1 млрд грн, що на 4,8% перевищує показник попереднього року. Аналіз структури цих

доходів (рис. 2.2.) чітко показує значну залежність місцевого самоврядування від обмеженої кількості основних джерел, а також суттєву частку трансфертів з державного бюджету. Безумовним лідером за обсягом надходжень залишається податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), який забезпечив 257,5 млрд грн, або 36,3% усіх доходів. Це підкреслює ключову роль ПДФО як основної фінансової бази місцевих бюджетів, а будь-які зміни в порядку його адміністрування чи розподілу матимуть значний вплив на фінансову стійкість територіальних громад.

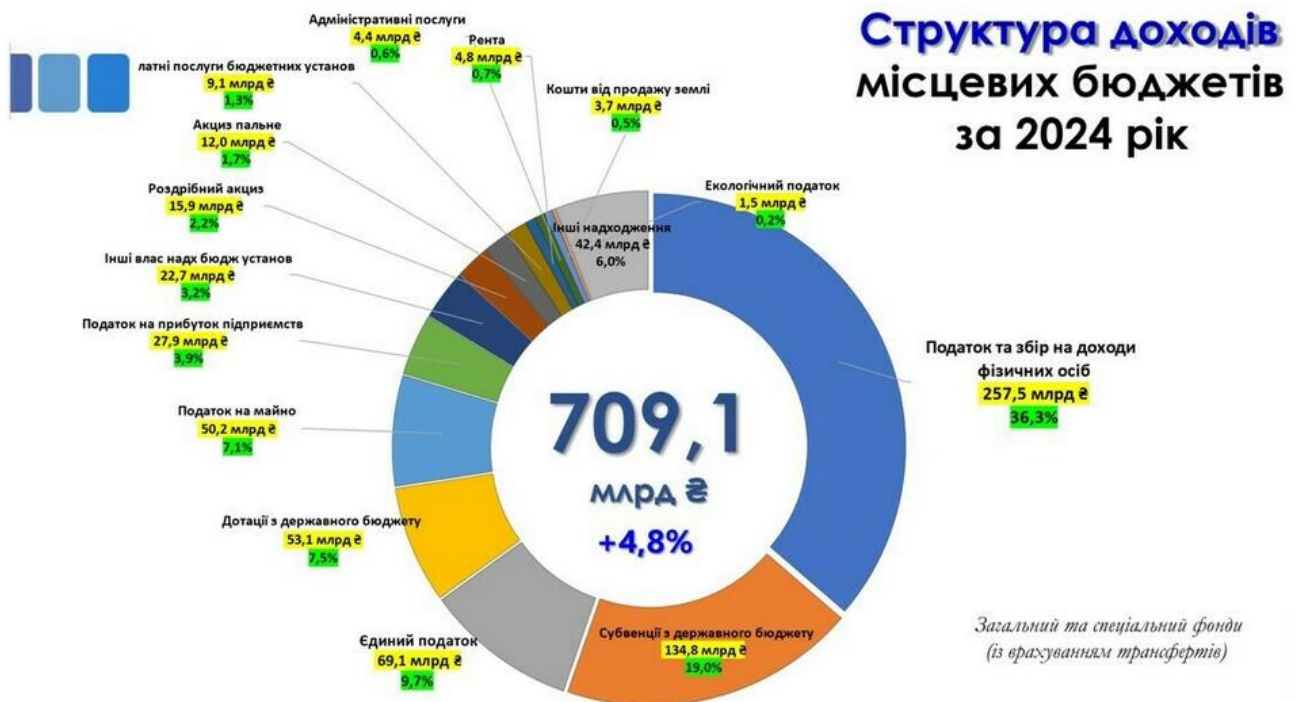

Рис. 2.2. Структура доходів місцевих бюджетів за 2024 рік [7].

На другому місці за обсягом надходжень до місцевих бюджетів у 2024 році опинилися субвенції з державного бюджету (134,8 млрд грн, що становить 19,0% від загальної суми). Важливо зазначити, що ці кошти не є власне заробленими громадами, а призначені для фінансування делегованих державою повноважень, зокрема у сфері освіти. Крім того, 7,5% (53,1 млрд грн) склали дотації, що вкотре підкреслює значну залежність багатьох громад від міжбюджетних трансфертів та свідчить про недостатній рівень їхньої фінансової самостійності.

Серед власних доходів вагоме місце посідає єдиний податок, який приніс 69,1 млрд грн (9,7%) і традиційно є важливим джерелом наповнення бюджетів громад з розвиненим малим підприємництвом. Податок на майно забезпечив 50,2 млрд грн (7,1%), що робить його третім за обсягом серед податкових надходжень. Водночас надходження від акцизів, оренди, адміністративних послуг, екологічного податку та інших джерел залишаються відносно невеликими (менше 2–3% кожне), хоча в сукупності вони формують важливий операційний ресурс для територіальних громад.

Обсяг міжбюджетних трансфертів, спрямованих до місцевих бюджетів, у 2024 році склав 187,9 млрд грн, що на 5,9% перевищує показник попереднього року. Зокрема, базова дотація (21,1 млрд грн) та освітня субвенція (104,2 млрд грн) були перераховані в повному обсязі. Крім того, місцеві бюджети отримали додаткову дотацію в розмірі 28,2 млрд грн для забезпечення виконання повноважень на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях, що постраждали від повномасштабної збройної агресії РФ. Серед інших значних трансфертів – субвенція на виплату грошової компенсації за житло внутрішньо переміщеним особам (5,7 млрд грн) та субвенція на забезпечення харчуванням учнів початкових класів (2,8 млрд грн).

За інформацією Державної казначейської служби України [7], у 2024 році міжбюджетні трансферти отримували 1579 місцевих бюджетів, включаючи 116 районних, 1438 бюджетів територіальних громад, 24 обласні бюджети та бюджет міста Києва. Однак слід брати до уваги, що через бойові дії та тимчасову окупацію значна кількість органів місцевого самоврядування була позбавлена можливості повноцінно виконувати свої функції.

Зазначена структура доходів вкотре підтверджує, що система місцевих фінансів в Україні у 2024 році залишається вразливою через надмірну концентрацію надходжень у кількох ключових статтях та значну частку трансфертів. У цьому контексті особливо актуальною є реформа принципу зарахування ПДФО – не за місцем реєстрації роботодавця, а за місцем фактичного проживання працівника. Така зміна дозволить громадам більш

справедливо отримувати частину податку, враховуючи фактичне навантаження на їхню інфраструктуру, освітні, медичні та інші послуги, якими користується платник податку.

У 2024 році структура податкових надходжень місцевих бюджетів характеризується надмірною концентрацією: понад половину всіх надходжень (58%, або 257,5 млрд грн) забезпечує лише один податок – ПДФО. Це робить місцеві фінанси чутливими до будь-яких змін у законодавстві чи методиці розподілу цього податку. Друге та третє місця за обсягом податкових надходжень посідають єдиний податок (69,1 млрд грн, 16%) та податок на майно (50,2 млрд грн, 12%). Разом ці три джерела формують 86% усіх податкових надходжень.

Інші податки мають відносно незначну питому вагу: податок на прибуток підприємств – 6%, роздрібний акциз – 4%, акциз на пальне – 3%, рента та екологічний податок – менше 1% кожен. Така структура підкреслює необхідність диверсифікації дохідної бази громад та розвитку місцевих податків.

Динаміка доходів місцевих бюджетів за типами бюджетів у період з 2019 по 2024 рік наочно ілюструє один із найуспішніших результатів реформи децентралізації – стрімке зростання бюджетів територіальних громад. Це зростання стало можливим завдяки передачі громадам реальних повноважень, податкових інструментів та відповідальності за розвиток власних територій (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Динаміка доходів місцевих бюджетів за видами бюджетів за 2019-2024рр. [7].

Це зростання є яскравим свідченням успішної адаптації об'єднаних територіальних громад до оновленої бюджетної системи та їхньої здатності ефективно використовувати розширені фінансові можливості. Незважаючи на певне сповільнення темпів у 2023–2024 роках, загальна тенденція залишається позитивною. Бюджети ОТГ стали основною фінансовою базою для забезпечення ключових послуг на місцевому рівні, таких як освіта, благоустрій, житлово-комунальне господарство, соціальні програми та реалізація локальних інфраструктурних проєктів.

Водночас місто Київ демонструє стабільне зростання, досягнувши у 2024 році рекордного показника у 89,7 млрд грн (+29% порівняно з 2023 роком), що зумовлено високою концентрацією економічної активності, включаючи прибутковість банківського сектору. Обласні бюджети демонстрували зростання до 2022 року, однак у 2023–2024 роках відбулося їхнє скорочення – з 59,4 до 55,9 млрд грн (–6%), що потребує окремого дослідження розподілу повноважень та ресурсів між різними рівнями місцевого самоврядування.

Районні бюджети після адміністративно-територіальної реформи 2021 року фактично втратили свою фіскальну значущість, і обсяг їхніх доходів зменшився до символічних показників.

Отже, за останні шість років саме об'єднані територіальні громади стали головними учасниками системи місцевих фінансів. Їхні бюджети не лише зросли в обсязі, але й перетворилися на якісно новий інструмент місцевого розвитку. Це є прямим результатом політики децентралізації, яка підтвердила свою ефективність навіть в умовах повномасштабної війни.

Аналізуючи обсяги місцевих бюджетів у розрізі регіонів, слід зазначити, що лідером у 2024 році є місто Київ з показником 101,7 млрд грн, що становить 100% умовного максимуму. Друге місце посідає Дніпропетровська область із 71,3 млрд грн (70,1%), далі йдуть Львівська (48,6 млрд грн), Київська (46,1 млрд грн), Харківська (45,5 млрд грн) та Одеська області (41,6 млрд грн) (рис. 2.4). Сумарно ці шість регіонів формують понад третину загального обсягу місцевих бюджетів по країні (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Обсяги місцевих бюджетів за 2024 рік (по регіонах) [7].

Наведені дані ілюструють значну різницю у фінансових можливостях територіальних громад, що частково пояснюється такими факторами, як щільність населення, рівень урбанізації, економічна активність та безпекова ситуація в регіоні. При цьому зберігається суттєва фінансова нерівність між

областями, що підкреслює важливість державної регіональної політики, спрямованої на вирівнювання їхнього розвитку.

У структурі місцевих бюджетів за 2024 рік найбільший обсяг коштів сконцентровано у бюджетах міст – 344,8 млрд грн, що становить понад 50% від загальної суми. При цьому третина цієї суми припадає на бюджет столиці. Обласні бюджети складають майже 30% від загального обсягу, тоді як бюджети селищ та сіл сумарно становлять лише близько 21%.

Це свідчить про домінування великих міських центрів у бюджетній системі, тоді як сільські та селищні громади з меншою кількістю населення мають значно обмеженіші фінансові ресурси.

Аналіз структури видатків державного та місцевих бюджетів у 2024 році чітко відображає розподіл функцій між різними рівнями влади та пріоритети бюджетної політики в умовах воєнного стану. Безумовним лідером за обсягом видатків є сектор оборони, на який спрямовано 2,3 трлн грн, що повністю фінансується з державного бюджету. Це становить понад третину всіх державних витрат, що є закономірним в умовах повномасштабної збройної агресії (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Обсяги видатків державного та місцевих бюджетів за 2024 рік [7].

Розглянемо зміну обсягів капітальних видатків державного та місцевих бюджетів у період з 2018 по 2024 рік. До 2021 року спостерігалось відносне співвідношення між цими двома рівнями бюджетів у сфері капітальних інвестицій. У 2018–2020 роках місцеві бюджети навіть перевищували державний за обсягом таких витрат, що стало наслідком реформи децентралізації та розширення можливостей територіальних громад у розвитку місцевої інфраструктури (рис. 2.6).

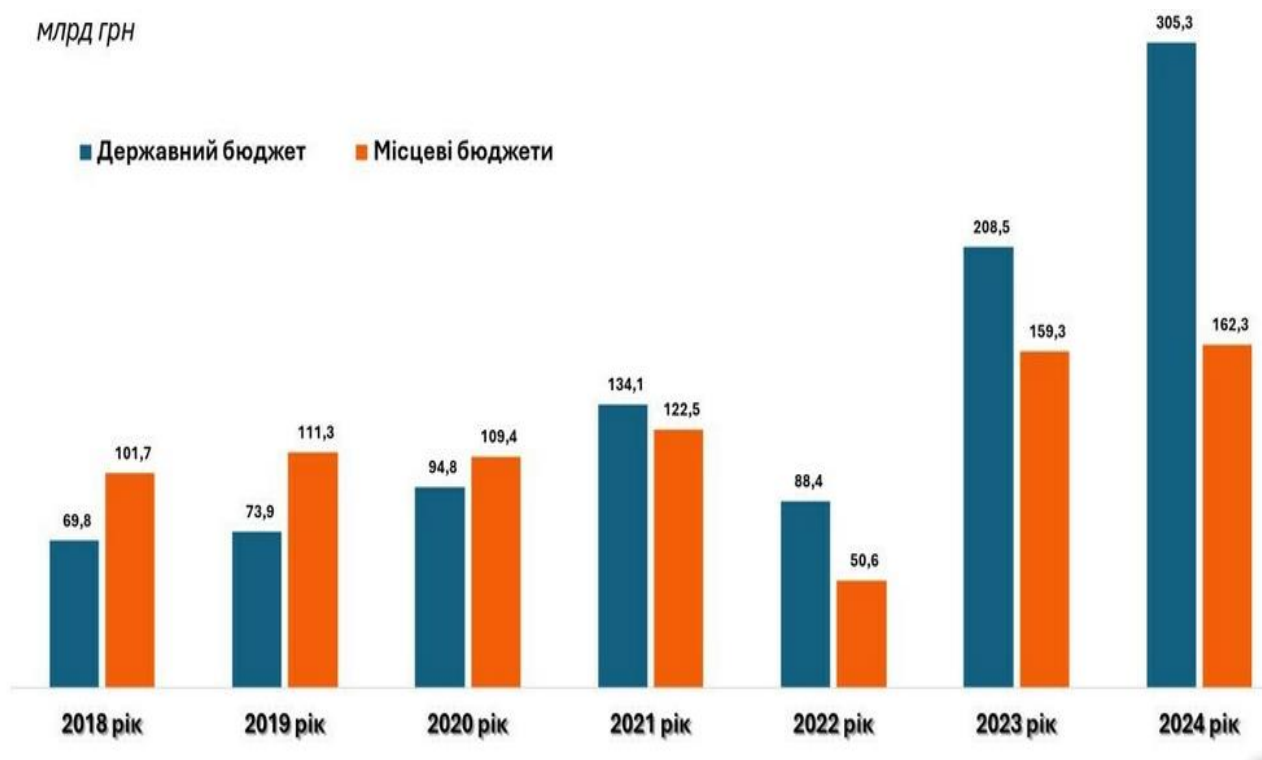

Рис. 2.6. Капітальні видатки державного та місцевих бюджетів за 2018–2024рр. [7].

У 2023 році, враховуючи інфляційні процеси, збільшення капітальних видатків у реальному вираженні відбулося лише у восьми регіонах України, тоді як у сімнадцяти інших було зафіксовано їхнє фактичне скорочення. Найбільші темпи зростання спостерігалися в Миколаївській (+58,9%), Чернігівській (+54,1%) та Київській (+23,3%) областях, що може вказувати на активну роботу з відновлення інфраструктури, пошкодженої внаслідок воєнних дій (рис. 2.7).

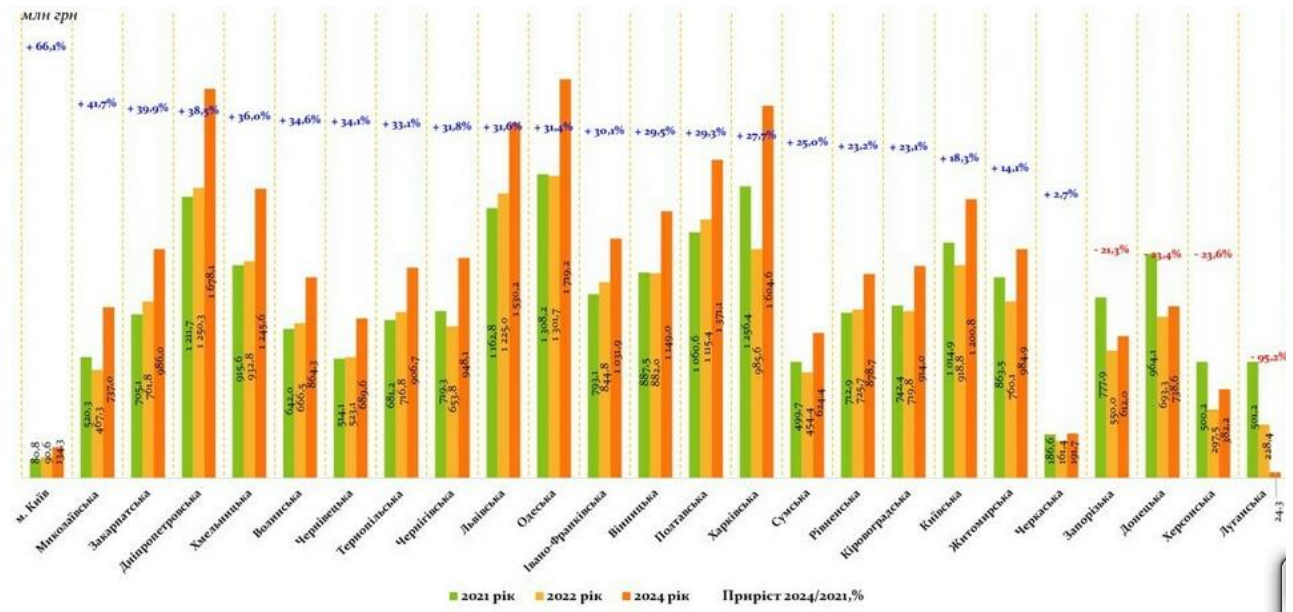

Рис. 2.7. Приріст капітальних видатків за 2024 рік в порівнянні з 2021 роком [7].

У місті Києві обсяг капітальних видатків зріс на 84,4%, досягнувши найвищого показника серед усіх регіонів України – 34,8 млрд грн. Це зростання, ймовірно, зумовлене концентрацією загальнодержавних інвестиційних проєктів та особливим статусом столиці.

Водночас майже у всіх західних та центральних областях спостерігалось зменшення реальних капітальних витрат. Зокрема, у Вінницькій області скорочення становило –18,8%, у Тернопільській –19,5%, у Закарпатській –20,2%, а в Харківській –21,6%. Особливо значне падіння зафіксовано в Івано-Франківській (–35,4%), Херсонській (–49,2%), Донецькій (–59,9%) та Луганській (–76,9%) областях, що частково відображає складну безпекову ситуацію, але також свідчить про загальне зниження інвестиційної активності в цих регіонах.

Таким чином, реальне зростання капітальних видатків є регіонально нерівномірним і переважно обмежується окремими територіями, які або відновлюються після наслідків бойових дій, або отримують посилену підтримку з боку центральної влади. Решта регіонів відчувають значне скорочення можливостей для інвестування.

У 2024 році абсолютна більшість регіонів України зафіксувала зменшення сукупних видатків (загального та спеціального фондів) порівняно з 2021 роком з урахуванням інфляційних процесів. Це скорочення охоплює як східні області, що знаходяться в зоні активних бойових дій, так і низку відносно безпечних регіонів у центральній та західній частинах країни (рис. 2.8).

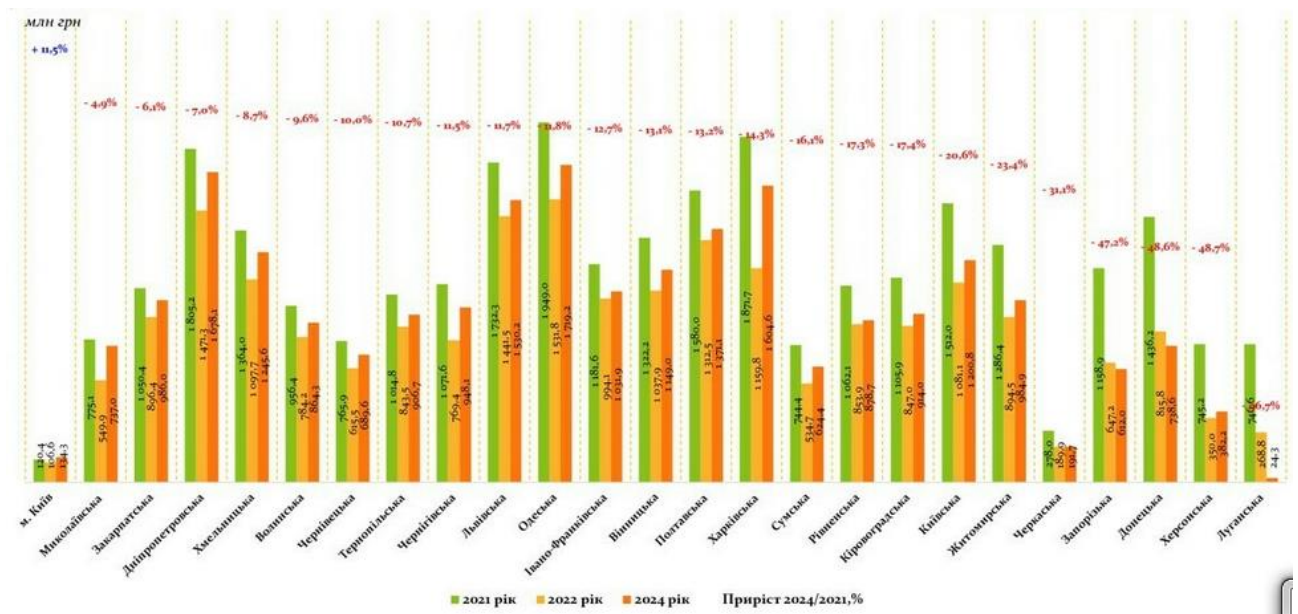

Рис. 2.8. Приріст видатків всього (заг. та спец. фонди) за 2024 рік в порівнянні з 2021 роком [7].

Найбільш значне скорочення загальних видатків зафіксовано в Луганській (–79,2%), Херсонській та Донецькій областях (обидві –54,4%), що є прямим наслідком втрати контролю над територіями, масового виїзду мешканців та руйнування системи місцевих установ. Також суттєво зменшилися обсяги фінансування в Харківській (–32,3%), Запорізькій (–35,4%) та Сумській (–23,2%) областях.

У центральній частині України спостерігається помірне, але все ж таки зменшення видатків: у Полтавській області – на 13,8%, у Черкаській – на 11,0%, у Житомирській – на 12,2%. Навіть у регіонах зі значними адміністративними центрами, таких як Львівська (–10,6%) та Івано-Франківська (–19,6%), також відзначається скорочення фінансування.

Єдиним регіоном, де відбулося зростання видатків, залишається Київ, де їхній обсяг збільшився на +7%. Це свідчить про концентрацію бюджетних ресурсів у столиці на тлі загального перерозподілу коштів та пріоритетності підтримки центральних органів влади.

Отже, міжрегіональна нерівність у фінансуванні регіонів лише поглибилася. Системне зменшення видатків на місцевому рівні, особливо в умовах воєнного стану, створює загрози для стабільності на місцях, знижує здатність громад надавати необхідні послуги та підтримувати функціонування базової інфраструктури.

Результати оцінки впливу бюджетно-податкової політики на фінансове забезпечення та розвиток регіонів можуть бути використані для розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення державної регіональної політики. Необхідно спрямувати зусилля на забезпечення фінансової самостійності регіонів, підвищення ефективності механізмів міжбюджетного вирівнювання, оптимізацію податкових стимулів для економічного розвитку, а також на збільшення обсягів державних інвестицій у регіональну інфраструктуру та реалізацію державних програм регіонального розвитку.

Важливим аспектом є забезпечення прозорості та підзвітності у формуванні та виконанні регіональних бюджетів, а також у процесі надання державної фінансової підтримки регіонам. Громадський контроль за використанням бюджетних коштів сприяє підвищенню ефективності бюджетно-податкової політики та запобіганню зловживанням.

В умовах децентралізації влади в Україні питання впливу бюджетно-податкової політики на фінансове забезпечення та розвиток регіонів набуває особливої актуальності. Розширення фінансових повноважень місцевих органів влади вимагає перегляду існуючих механізмів міжбюджетних відносин, удосконалення системи місцевих податків та зборів, а також підвищення відповідальності регіональних органів влади за ефективне управління

бюджетними коштами та стимулювання соціально-економічного розвитку на своїх територіях.

2.2. Аналіз впливу грошово-кредитної політики на інвестиційну активність та економічне зростання в регіонах

Грошово-кредитна політика, що здійснюється центральним банком держави, є важливим інструментом макроекономічного регулювання, спрямованим на забезпечення стабільності цін, повної зайнятості та сталого економічного зростання. Її вплив на економічні процеси є багатограним та опосередковується через різні канали, зокрема через зміну процентних ставок, регулювання грошової маси та валютного курсу. У контексті регіонального розвитку аналіз впливу грошово-кредитної політики на інвестиційну активність та економічне зростання набуває особливої актуальності, оскільки регіони відрізняються за своєю економічною структурою, рівнем розвитку фінансового сектору та чутливістю до макроекономічних імпульсів.

Економіка України, хоча й демонструє річний приріст ВВП близько 4%, залишається суттєво ослабленою, не досягаючи майже на 22% рівня 2021 року. Після катастрофічного падіння на 28,8% у 2022 році та певного підйому на 5,3% у 2023-му, 2024 рік позначений уповільненням темпів відновлення. Порівняння квартальних показників ВВП 2024 року з рівнем 2021 року виявляється менш оптимістичним, ніж у 2023-му. Негативний вплив на процес відновлення продовжують чинити фактори безпеки, дефіцит кваліфікованих трудових ресурсів та наслідки атак на енергетичну інфраструктуру. Важливо розуміти, що кращі показники 2023 року частково зумовлені ефектом низької бази порівняння після попереднього обвалу та значними державними інвестиціями, які зараз стали усталеною практикою воєнного періоду. Процес відновлення української економіки буде довготривалим і, за прогнозами НБУ,

досягнення довоєнного рівня 2021 року, навіть за збереження прогнозованих темпів зростання, очікується не раніше 2030 року. Стимулювання економічного зростання має бути пріоритетом для держави, зокрема для успішного просування на шляху до членства в ЄС (рис. 2.9).

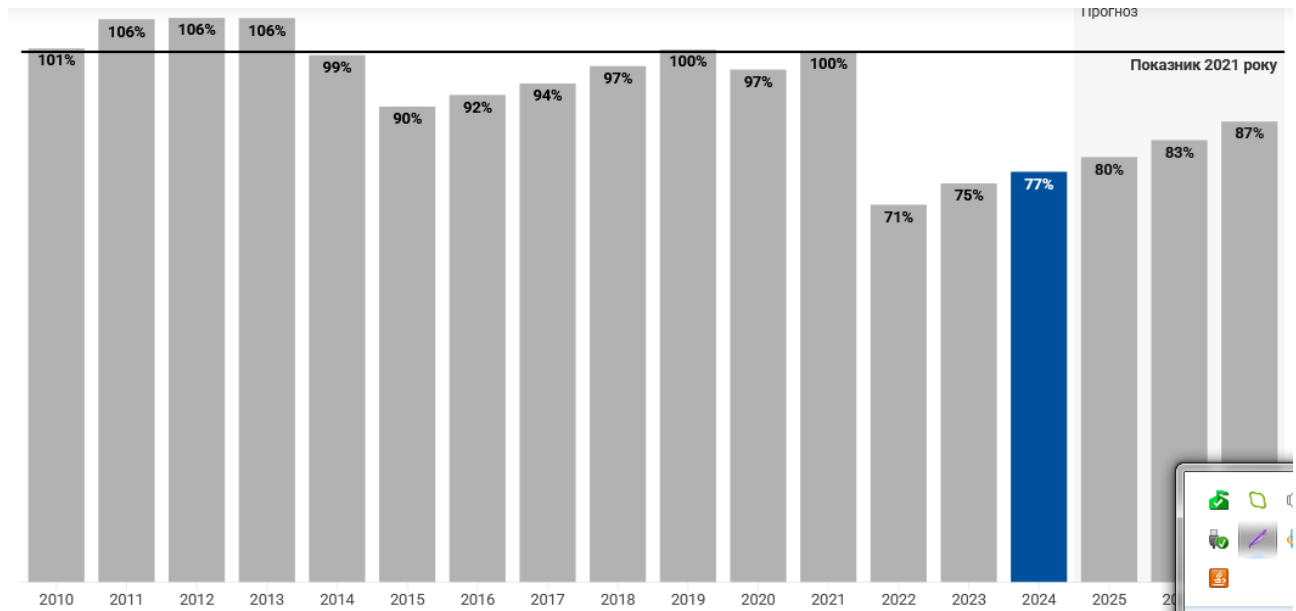

Рис. 2.9. Реальний ВВП, % від показника 2021 року [47].

У грудні 2024 року інфляція в Україні прискорилося до 12% у річному вимірі (порівняно з 5,1% наприкінці 2023-го), що стало першим таким випадком з осені 2022 року. До зростання цін призвели переважно слабкий урожай через літню посуху, подорожчання енергії та пального, а також збільшення витрат на оплату праці.

Через прискорення інфляції, НБУ вирішив наприкінці 2024 року підняти облікову ставку до 13,5%. Це рішення спрямоване на стабілізацію валютного ринку, зниження інфляційних очікувань та планомірне сповільнення інфляції до цільового показника в 5%, який вважається найкращим для цінової стабільності та економічного розвитку (рис. 2.10).

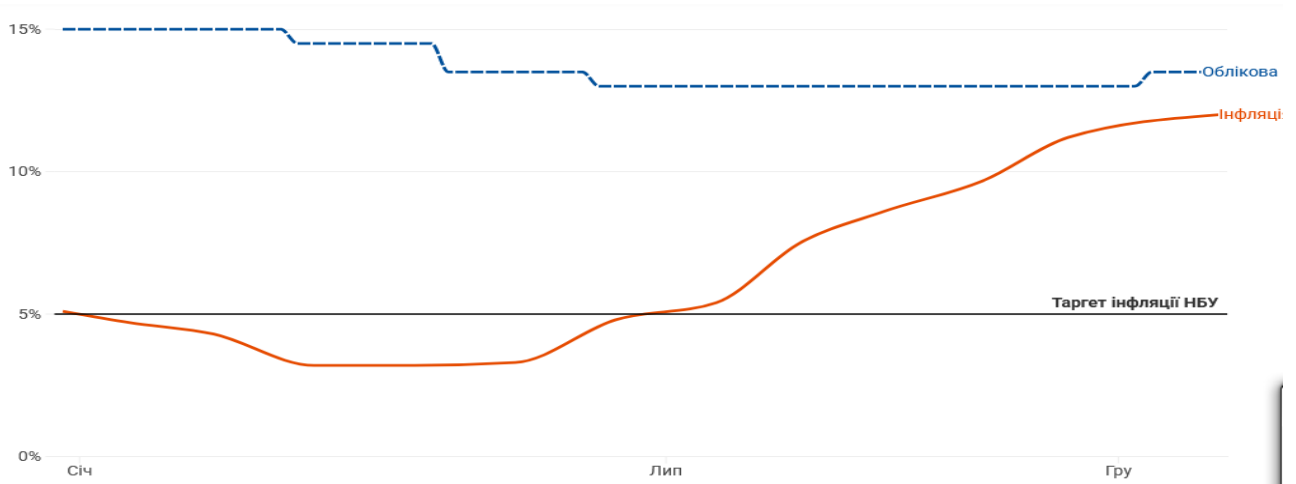

Рис. 2.10. Облікова ставка НБУ у 2024 році [47].

Зростання облікової ставки безпосередньо впливає на вартість кредитів: вони стають менш доступними як для бізнесу, так і для населення. Паралельно, банки можуть запропонувати привабливіші відсотки за вкладами, що мотивує людей більше накопичувати, а не витрачати кошти. Таке зниження споживчої активності зменшує тиск на ціни. Однак, ефективність цього механізму не є абсолютною і залежить від багатьох умов, таких як поточна економічна ситуація, конкурентне середовище та зовнішні впливи. Для протидії інфляційним процесам, регулятор вперше за понад 2,5 роки вирішив збільшити розмір облікової ставки.

Процентна ставка є одним з ключових інструментів грошово-кредитної політики. Зниження процентних ставок здешевлює вартість кредитних ресурсів, стимулюючи попит на інвестиції з боку підприємств та домогосподарств. Дешевші кредити роблять інвестиційні проекти більш привабливими, сприяючи розширенню виробничих потужностей, модернізації технологій та створенню нових підприємств у регіонах. Зростання інвестиційної активності, у свою чергу, призводить до збільшення обсягів виробництва, зростання зайнятості та підвищення рівня економічного розвитку регіонів. Водночас підвищення процентних ставок призводить до подорожчання кредитів, що може стримувати інвестиційну активність та уповільнювати темпи економічного зростання.

Канал банківського кредитування є важливим механізмом трансмісії грошово-кредитної політики на регіональний рівень. Зміни в грошовій масі, що

регулюються центральним банком через операції на відкритому ринку, зміну резервних вимог та облікової ставки, впливають на ліквідність банківської системи та обсяги кредитування реального сектору економіки в регіонах. Збільшення грошової маси сприяє зростанню пропозиції кредитних ресурсів та зниженню процентних ставок за кредитами, що стимулює інвестиційну активність підприємств у регіонах. Навпаки, скорочення грошової маси може призвести до зменшення обсягів кредитування та зростання вартості кредитних ресурсів, що негативно впливає на інвестиційну діяльність та економічне зростання в регіонах.

Валютний курс є ще одним важливим каналом впливу грошово-кредитної політики на регіональний розвиток, особливо для регіонів з високою часткою зовнішньоторговельних операцій. Зміна валютного курсу впливає на конкурентоздатність регіональних підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках, а також на вартість імпортованих інвестиційних товарів. Девальвація національної валюти може підвищити конкурентоздатність експортоорієнтованих регіонів, стимулюючи зростання виробництва та інвестицій у експортні галузі. Водночас девальвація може призвести до подорожчання імпортованих товарів, у тому числі інвестиційного призначення, що може стримувати інвестиційну активність у регіонах, які залежать від імпорту технологій та обладнання. Ревальвація національної валюти має протилежний вплив на експортно-імпортні операції регіонів.

На початок 2024 року офіційний та готівковий курси долара становили 38 грн/\$. За підсумками 2024 року обидва перевищили позначку 42 грн/\$, що означає ослаблення гривні приблизно на 9,5%. В умовах війни та дефіциту бюджету такий рівень девальвації можна вважати відносно помірним (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Офіційний та готівковий курси долара у 2024 році [47].

Після скасування НБУ фіксованого курсу у 2023 році та переходу до гнучкого курсоутворення гривня демонструє поступове знецінення. Ослаблення національної валюти негативно впливає на внутрішніх споживачів імпортованих товарів, оскільки призводить до зростання цін. Водночас девальвація підвищує конкурентоспроможність українського експорту, роблячи вітчизняні товари дешевшими та більш привабливими на зовнішніх ринках.

Валютні інтервенції – це один із механізмів, за допомогою якого Національний банк України впливає на курс гривні та регулює кількість грошей в економіці. Головна мета таких дій – забезпечення стабільності цін, що є ключовим завданням НБУ.

За підсумками 2024 року Україна продала валюти більше, ніж купила, що призвело до від’ємного сальдо у \$34,8 млрд. Це означає, що попит на валюту перевищував її надходження, і для утримання курсу гривні НБУ був змушений витратити власні резерви. У порівнянні з 2023 роком цей від’ємне сальдо збільшилося на 21,7%, а відносно 2022 року – майже на 40%.

У грудні 2024 року обсяг продажу валюти досяг рекордних \$5,3 млрд, перевищивши піки попередніх криз: \$2,4 млрд у березні 2020 року (під час пандемії COVID-19) та \$3,2 млрд у жовтні 2014 року (в умовах російської агресії на сході України та після підписання перших Мінських угод у вересні) (рис.2.12)..

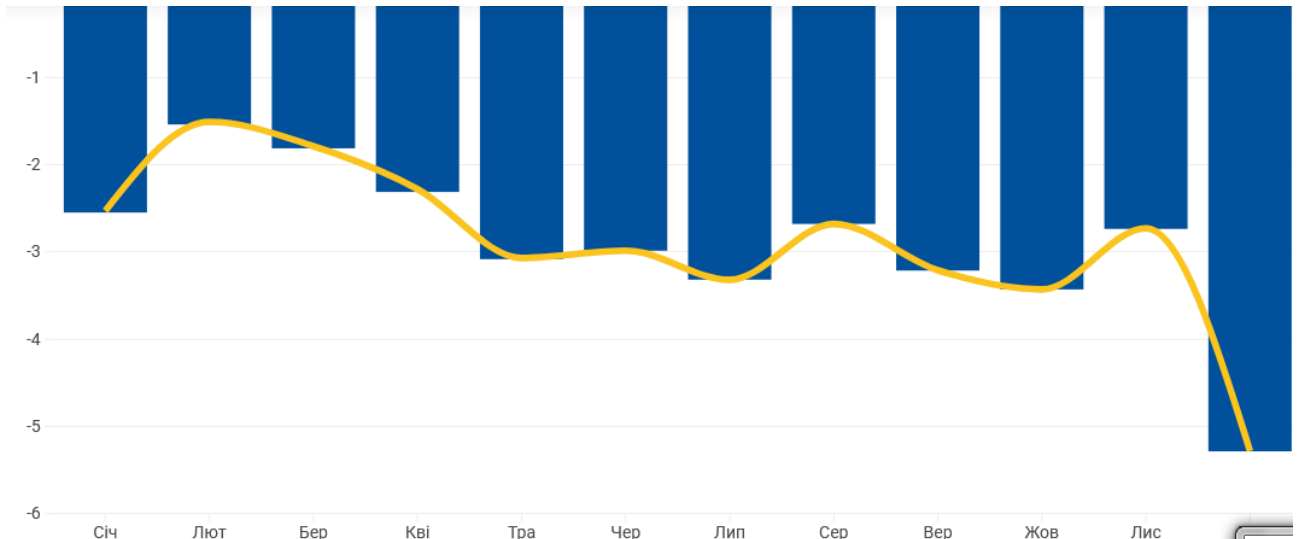

Рис. 2.12. Результати валютних інтервенцій [47].

Головна причина рекордного продажу валюти в грудні – рекордні щомісячні видатки загального фонду держбюджету, які склали 492 млрд грн. Значну частину коштів спрямували на закупівлю зброї та боєприпасів, що потребувало великих обсягів імпорту та, відповідно, валюти.

У 2024 році міжнародні резерви зросли в середньому на 7,7% – значно менше, ніж у 2023-му, коли приріст склав 41,5%. Проте позитивна динаміка зберігалася.

Зростання резервів стало можливим завдяки значним надходженням від міжнародних партнерів, які перевищили обсяги продажу валюти НБУ та виплати за державним боргом. Резерви продовжували зростати, незважаючи на значні валютні інтервенції.

Регіональні особливості економічного розвитку можуть суттєво впливати на ефективність грошово-кредитної політики. Регіони з розвиненим фінансовим сектором та високим рівнем фінансової грамотності населення є більш чутливими до змін процентних ставок та умов кредитування. У таких регіонах грошово-кредитна політика має більш сильний вплив на інвестиційну активність та економічне зростання. Навпаки, у регіонах з слаборозвиненим фінансовим сектором та низьким рівнем фінансової обізнаності населення

трансмисійний механізм грошово-кредитної політики може бути менш ефективним.

Галузева структура економіки регіонів також визначає їхню чутливість до інструментів грошово-кредитної політики. Капіталомісткі галузі, такі як промисловість та будівництво, є більш чутливими до змін процентних ставок, оскільки інвестиційні проекти в цих галузях, як правило, потребують значних кредитних ресурсів. Регіони з домінуванням таких галузей сильніше реагують на зміни грошово-кредитної політики. Регіони з переважанням галузей з коротким виробничим циклом та меншою залежністю від кредитних ресурсів можуть бути менш чутливими до впливу грошово-кредитної політики.

Інституційне середовище та інвестиційний клімат у регіонах є важливими факторами, що опосередковують вплив грошово-кредитної політики на інвестиційну активність. Регіони з сприятливим інституційним середовищем, прозорими правилами ведення бізнесу та низьким рівнем адміністративних бар'єрів залучають більше інвестицій у відповідь на пом'якшення грошово-кредитної політики. Навпаки, у регіонах з несприятливим інвестиційним кліматом та високим рівнем корупції зниження процентних ставок може не призвести до значного зростання інвестиційної активності.

Очікування економічних агентів у регіонах також відіграють важливу роль у визначенні ефективності грошово-кредитної політики. Якщо підприємства та домогосподарства очікують подальшого погіршення економічної ситуації, зниження процентних ставок може не стимулювати інвестиційну активність, оскільки економічні агенти будуть схильні до заощаджень, а не до інвестування. Навпаки, позитивні очікування щодо майбутнього економічного розвитку регіону можуть посилити вплив пом'якшення грошово-кредитної політики на інвестиційну активність.

Грошово-кредитна сфера наразі функціонує в режимі воєнного часу, НБУ розроблено Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. Зниження дієвості ринкових інструментів та висока невизначеність в умовах повномасштабних бойових дій унеможливають здійснення монетарної

політики в форматі інфляційного таргетування з плаваючим валютним курсом. Дієвість каналів монетарної трансмісії додатково послаблюється адміністративними обмеженнями на валютному ринку та обмеженнями щодо руху капіталу [47]. Для підтримання макроекономічної стабільності необхідно вдосконалити засади грошово-кредитної політики, зокрема створити умови для запобігання зростанню інфляції, запровадити валютну лібералізацію згідно з нормами Європейського Союзу, встановити обґрунтовані граничні значення грошової маси, що відповідають обсягу попиту на гроші, а також збалансувати застосування інструментів регулювання макроекономічної, грошово-кредитної та бюджетно-податкової стабільності.

Таким чином, вплив грошово-кредитної політики на інвестиційну активність та економічне зростання в регіонах є складним та залежить від багатьох факторів, включаючи рівень процентних ставок, обсяги банківського кредитування, валютний курс, регіональні особливості економічного розвитку, галузеву структуру економіки, інституційне середовище та очікування економічних агентів. Аналіз цих факторів є важливим для розуміння механізмів трансмісії грошово-кредитної політики на регіональному рівні та розробки ефективних заходів державної регіональної політики, спрямованих на стимулювання інвестиційної активності та забезпечення сталого економічного зростання в усіх регіонах країни.

2.3. Дослідження впливу боргової політики держави на фінансову стійкість регіональних бюджетів

Боргова політика держави є складовою частиною загальної фінансової політики та являє собою сукупність заходів, спрямованих на управління державним боргом, його залученням, обслуговуванням та погашенням. Ефективна боргова політика має важливе значення для забезпечення

макроекономічної стабільності країни та створення сприятливих умов для сталого економічного зростання.

У 2024 році Україна збільшила обсяг державних запозичень (як внутрішніх, так і зовнішніх) у 1,5 раза порівняно з попереднім роком (табл. 2.1).

Структура цих запозичень виглядала наступним чином:

- Залучення з внутрішніх джерел склало 638,4 млрд грн, тоді як у 2023 році цей показник становив 552,6 млрд грн. Протягом 2024 року Міністерство фінансів провело 201 аукціон з розміщення облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), залучивши таким чином 640 млрд грн для покриття дефіциту державного бюджету. Станом на кінець 2024 року рівень рефінансування ринкових ОВДП становив 167%, зокрема для ОВДП, номінованих у гривні – 200%, у доларах США – 115%, а в євро – 83%.

- Зовнішні запозичення у 2024 році сягнули 1874,4 млрд грн (у порівнянні з 1151,6 млрд грн у 2023 році), що у гривневому еквіваленті на майже 39% більше. Основними кредиторами виступили: Європейський Союз (17,3 млрд дол. США), Міжнародний валютний фонд (5,3 млрд дол. США), Японія (4,3 млрд дол. США), Світовий банк (3,3 млрд дол. США), Канада (1,8 млрд дол. США) та Велика Британія (0,99 млрд дол. США).

Чисте залучення коштів для фінансування дефіциту склало 255 млрд грн з внутрішніх джерел та 1175 млрд грн із зовнішніх. Таким чином, зовнішні кредитори на чистій основі надали Україні в п'ять разів більше фінансових ресурсів, ніж внутрішні.

У 2024 році обсяги погашення державного боргу та витрати на його обслуговування, а також виплати за державними деривативами зросли майже на 20% порівняно з попереднім роком. За функціональною класифікацією видатків, у січні – грудні 2024 року вони становили 307,4 млрд грн проти 247,6 млрд грн у 2023 році та 157,9 млрд грн у 2022 році [39]. Одним із напрямків непродуктивних витрат у 2024 році стали аномально високі видатки на обслуговування внутрішнього боргу, що сягнули 212,9 млрд грн, або 2,8% ВВП у відносному вимірі.

Таблиця 2.1.

Показники виконання державного бюджету України щодо державного боргу в 2021–2024 рр. [39]

Показники	Роки			
	2021	2022	2023	2024
1. Запозичення до державного бюджету (усього), млрд грн, у т. ч.:	618,2	1309,1	1704,2	2512,9
– внутрішні позики, млрд грн;	410,1	696,9	552,6	638,4
– зовнішні позики, млрд грн	208,1	612,2	1151,6	1874,4
2. Погашення держборгу (усього), млрд грн, у т. ч.:	441,1	448,6	436,5	1109,6
– за внутрішніми зобов'язаннями, млрд грн;	343,5	401,9	369,8	382,8
– за зовнішніми зобов'язаннями, млрд грн	97,6	46,6	66,7	726,8
3. Видатки на обслуговування державного боргу та виплати за державними деривативам / частка у видатках, млрд грн / %	155,7 / 10,3	157,9 / 5,8	247,6 / 6,3	307,4 / 6,8
4. Обсяг державного та гарантованого державою боргу України, млрд грн / млрд дол. США	2672,02 / 97,95	4071,68 / 111,34	5519,64 / 136,59	6980,93 / 166,06
у т. ч.:				
– державний та гарантований державою зовнішній борг, млрд грн / млрд дол. США;	1560,42 / 57,20	2 610,95 / 71,4	3863,14 / 94,79	5048,44 / 120,09
– частка в загальному та гарантованому державою обсязі боргу в національній валюті, %	58,4	64,12	69,99	72,32
– державний та гарантований державою внутрішній борг, млрд грн / млрд дол. США;	1111,6 / 40,75	1460,74 / 39,95	1656,5 / 43,61	1932,49 / 45,97
– частка в загальному та гарантованому державою обсязі боргу в національній валюті, %	41,6	35,88	30,01	27,68

Водночас значну позитивну роль у зменшенні обсягів погашення зовнішнього державного боргу та витрат на його обслуговування відіграла

реструктуризація комерційного боргу, здійснена Міністерством фінансів за тринадцятьма серіями державних єврооблігацій та гарантованих державою єврооблігацій, випущених Укравтодором, на суму близько 20,5 млрд дол. США (приблизно 24 млрд дол. США з урахуванням капіталізованих відсотків). Завдяки цій угоді державний та гарантований державою борг України скоротився приблизно на 9 млрд дол. США, що становить номінальне зниження вартості боргу на 37% з моменту укладення угоди та зниження чистої приведеної вартості боргу приблизно на 60% (при ставці дисконтування 14%). Очікується зменшення боргових виплат на 9,3%, що призведе до економії 11,4 млрд дол. США протягом наступних трьох років, а витрати на обслуговування та погашення боргу до 2033 року зменшаться на 77%, що дозволить заощадити загалом 22,8 млрд дол. США.

Важливим досягненням України стало залучення коштів у рамках механізму G7 ERA Mechanism, що будуть забезпечені майбутніми доходами від заморожених російських активів, обсягом 50 млрд дол. США. Зокрема, наприкінці грудня Україна отримала 1 млрд дол. США від США через програму Світового банку Second Growth Foundations Development Policy Loan. Це фінансування є частиною внеску США в розмірі 20 млрд дол. США в рамках ініціативи G7 ERA Mechanism.

Надходження коштів у рамках G7 ERA Mechanism продовжилося у 2025 році. На початку січня Україна залучила 3 млрд євро, а у березні – ще 1 млрд євро від Європейського Союзу. Ці кошти також є частиною внеску ЄС у зазначеній ініціативі (загальний внесок ЄС становить 18,1 млрд євро, або 20 млрд дол. США). Очікується, що кошти від Євросоюзу надходитимуть траншами до кінця 2025 року.

Усі кошти, отримані від міжнародних партнерів, були спрямовані на пріоритетні видатки державного бюджету. Міністерство фінансів України тісно співпрацює з донорами для забезпечення контролю за цільовим використанням кожного долара наданої фінансової допомоги, оскільки довіра партнерів є ключовою для подальшої співпраці.

Другим за обсягом джерелом фінансування дефіциту державного бюджету України після бюджетної підтримки від Європейського Союзу у 2024 році стали надходження від ОВДП, які становили 640 млрд грн.

Загалом обсяг державного та гарантованого боргу України станом на кінець 2024 року суттєво зріс – до 6980,96 млрд грн (166,06 млрд дол. США). Зокрема, державний та гарантований державою зовнішній борг становив 5048,48 млрд грн (72,3% від загальної суми), або 120,09 млрд дол. США, а державний та гарантований державою внутрішній борг – 1932,49 млрд грн (27,7%), або 45,97 млрд дол. США. Протягом 2024 року загальна сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилася у гривневому еквіваленті на 1461,33 млрд грн, а в доларовому еквіваленті – на 20,74 млрд дол. США. На початок 2025 року державний та гарантований борг досяг рівня 90,7% ВВП (державний борг України до очікуваного ВВП у 2024 році становить 87,9%). Порівняно з довоєнним рівнем, цей показник зріс на 40,2 відсоткових пункти.

Розпочате у 2024 році фінансування за програмою Механізму передачі коштів за рахунок прибутків від заморожених російських активів (Extraordinary Revenue Acceleration Loans for Ukraine, ERA) на грантових умовах дозволить утримати рівень державного та гарантованого боргу України у 2025 році нижче 97% ВВП.

З огляду на перегляд МВФ у 2024 році політики щодо відсоткових нарахунків для позичальників, можна очікувати, що це дасть змогу Україні заощадити 0,38 млрд дол. США на відсоткових та комісійних платежах на користь МВФ у 2025 році [43].

Для відновлення боргової стійкості Україні критично необхідно збільшити частку грантів у структурі зовнішнього фінансування та провести повторну реструктуризацію зовнішнього боргу за єврооблігаціями, офіційними двосторонніми кредитами та ВВП-варрантами із застосуванням суттєвого списання номінальної вартості.

Одним із важливих аспектів впливу державної боргової політики є її вплив на фінансову стійкість регіональних бюджетів.

Фінансова стійкість регіональних бюджетів відображає здатність органів місцевого самоврядування забезпечувати виконання своїх функцій та зобов'язань у довгостроковій перспективі, підтримуючи збалансованість доходів та видатків, а також своєчасне та повне погашення боргових зобов'язань. Боргова політика держави може мати як прямий, так і опосередкований вплив на фінансову стійкість регіональних бюджетів.

Одним із прямих механізмів впливу є регулювання можливостей регіональних органів влади щодо здійснення власних запозичень. Держава встановлює законодавчі та нормативно-правові обмеження на обсяги, умови та цілі регіональних запозичень, контролює рівень боргового навантаження на регіональні бюджети та визначає порядок їхнього обслуговування та погашення. Ці обмеження спрямовані на запобігання надмірному накопиченню регіонального боргу, мінімізацію ризиків дефолту та забезпечення фінансової дисципліни на субнаціональному рівні.

Держава також може надавати регіональним бюджетам фінансову підтримку для обслуговування та погашення їхніх боргових зобов'язань, особливо у випадках виникнення тимчасових фінансових труднощів або реалізації важливих інвестиційних проектів. Така підтримка може здійснюватися у формі цільових субвенцій, бюджетних кредитів або державних гарантій. Надання державної фінансової допомоги сприяє зміцненню фінансової стійкості регіональних бюджетів та зменшенню ризику виникнення боргових криз на регіональному рівні.

Водночас надмірна залежність регіональних бюджетів від державної фінансової підтримки може призвести до зниження їхньої фінансової самостійності та відповідальності за власні фінансові рішення. Тому державна боргова політика повинна забезпечувати баланс між підтримкою фінансової стійкості регіонів та стимулюванням їхньої фінансової автономії.

Опосередкований вплив боргової політики держави на фінансову стійкість регіональних бюджетів проявляється через її вплив на макроекономічну ситуацію в країні. Високий рівень державного боргу та значні витрати на його обслуговування можуть призвести до збільшення податкового навантаження на економіку, зростання процентних ставок та зниження темпів економічного зростання. Ці макроекономічні наслідки можуть негативно вплинути на дохідну базу регіональних бюджетів, зменшуючи надходження від основних податків та зборів.

З іншого боку, ефективна боргова політика, спрямована на підтримання макроекономічної стабільності та стимулювання економічного зростання, створює сприятливі умови для зростання доходів регіональних бюджетів та зміцнення їхньої фінансової стійкості. Низький рівень державного боргу та помірні витрати на його обслуговування сприяють зниженню процентних ставок, збільшенню інвестиційної активності та зростанню економіки, що позитивно впливає на фінансові можливості регіонів.

Важливим аспектом впливу державної боргової політики на фінансову стійкість регіональних бюджетів є управління державними запозиченнями на внутрішньому та зовнішньому ринках. Умови залучення державних запозичень, зокрема процентні ставки та терміни погашення, можуть впливати на вартість обслуговування державного боргу та, відповідно, на обсяг коштів, які можуть бути спрямовані на підтримку регіонального розвитку.

Державна боргова політика також може впливати на фінансову стійкість регіональних бюджетів через механізми розподілу державних видатків. У випадках значного боргового навантаження держава може бути змушена скорочувати обсяги фінансування регіональних програм та проектів, що може негативно позначитися на соціально-економічному розвитку регіонів та їхній фінансовій стійкості.

Крім того, державна боргова політика може впливати на очікування інвесторів та кредиторів щодо фінансової надійності країни та її регіонів. Високий рівень державного боргу може призвести до погіршення кредитного

рейтингу країни та збільшення вартості запозичень як для держави, так і для регіональних органів влади. Це, у свою чергу, може ускладнити доступ регіонів до фінансових ресурсів та погіршити їхню фінансову стійкість.

Для забезпечення позитивного впливу державної боргової політики на фінансову стійкість регіональних бюджетів необхідно дотримуватися принципів відповідального управління державним боргом, включаючи прозорість, передбачуваність та обґрунтованість залучення та використання боргових коштів. Важливим є також забезпечення ефективної координації боргової політики на різних рівнях державного управління та створення механізмів контролю за рівнем боргового навантаження як на державному, так і на регіональному рівнях.

Державна боргова політика повинна бути спрямована на створення сприятливих макроекономічних умов для сталого розвитку регіонів, включаючи низьку інфляцію, стабільний обмінний курс та помірні процентні ставки. Це сприятиме зростанню доходів регіональних бюджетів та зміцненню їхньої фінансової стійкості.

Крім того, державна боргова політика повинна враховувати потреби регіонів у фінансових ресурсах для реалізації важливих інвестиційних проектів та програм регіонального розвитку. Надання державної фінансової підтримки регіонам повинно здійснюватися на прозорих та обґрунтованих засадах, сприяючи підвищенню їхньої фінансової самостійності та відповідальності.

Важливим елементом державної боргової політики є також управління ризиками, пов'язаними з державним та регіональним боргом, включаючи валютні ризики, ризики зміни процентних ставок та ризики рефінансування. Ефективне управління борговими ризиками сприяє зменшенню волатильності боргових платежів та забезпеченню фінансової стійкості як державного, так і регіональних бюджетів.

Підсумовуючи, боргова політика держави має значний вплив на фінансову стійкість регіональних бюджетів. Відповідальне управління державним боргом, створення сприятливих макроекономічних умов та

забезпечення прозорості та обґрунтованої фінансової підтримки регіонів є важливими чинниками зміцнення фінансової стійкості регіональних бюджетів та забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку країни.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ З МЕТОЮ СТИМУЛЮВАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

3.1. Пріоритетні напрями удосконалення фінансової політики держави у сфері регіонального розвитку

Для забезпечення економічної стабільності, поступального розвитку та інтеграції України у світову економіку першочерговим є поліпшення її фінансової політики. Ключовим є визначення основних напрямів, що сприятимуть ефективнішому управлінню державними фінансами, зниженню макроекономічних загроз і зміцненню фінансової системи.

Залучення міжнародної підтримки є важливим вектором і має базуватися на таких ключових аспектах:

Взаємодія з міжнародними фінансовими інституціями: МВФ – через реалізацію програм структурних реформ для отримання кредитних коштів та фінансової допомоги; Світовим банком і ЄБРР – шляхом залучення фінансування для інфраструктурних ініціатив та підтримки малого й середнього підприємництва; G7 та ЄС – через отримання грантової та технічної допомоги для зміцнення фінансової системи.

Залучення іноземних інвестицій, що стане можливим за умов: поліпшення інвестиційного середовища шляхом створення сприятливих умов для іноземного капіталу через зменшення регуляторного тиску; забезпечення захисту інвесторів шляхом впровадження механізмів арбітражу та гарантій повернення інвестицій; просування українських проєктів шляхом презентації інвестиційних можливостей країни на міжнародних майданчиках.

Отримання фінансової допомоги для відновлення, що може здійснюватися через: отримання грантів і позик на відбудову інфраструктури, що постраждала внаслідок воєнних дій; створення спеціалізованих фондів для фінансування проєктів з відновлення; залучення технічних експертів і консультантів для проведення реформ.

У межах країни для поліпшення фінансової політики варто зосередитися на таких основних напрямках:

1. Реформа банківського сектору: забезпечення стабільності банківської системи та посилення нагляду шляхом підвищення вимог і контролю за дотриманням банками нормативів капіталізації, ліквідності та управління ризиками; стимулювання кредитування через зниження відсоткових ставок для підприємств і населення; розвиток фінансової інклюзії шляхом забезпечення доступу до банківських послуг у всіх регіонах країни; інтеграція з міжнародними банківськими системами шляхом спрощення умов для співпраці з міжнародними фінансовими інституціями.

2. Зміцнення державних фінансів шляхом забезпечення прозорого управління державним боргом та оптимізації умов його обслуговування.

3. Фінансування інновацій та зеленої економіки: інвестування у відновлювані джерела енергії та стимулювання розвитку екологічно чистих технологій; підтримка стартапів через впровадження програм фінансування інноваційних проєктів; розвиток «зелених» облігацій як інструменту фінансування екологічних ініціатив.

4. Посилення боротьби з корупцією у фінансовій сфері: забезпечення прозорості фінансових операцій шляхом використання блокчейн-технологій для моніторингу бюджетних витрат; реформування державних закупівель через удосконалення системи ProZorro для мінімізації корупційних ризиків; посилення контролю за фінансовими операціями шляхом впровадження автоматизованих систем виявлення підозрілих транзакцій.

5. Протидія викликам глобалізації та кризовим явищам.

В умовах глобалізації та економічної нестабільності Україні потрібна адаптивна фінансова політика, що включає в себе антикризові інструменти, такі як стабілізаційні фонди та механізми підтримки економіки у період турбулентності.

Таким чином, реформування фінансової системи України є ключовою складовою стратегії економічного розвитку, спрямованої на подолання криз та

забезпечення сталого зростання. Успіх реформ залежить від активної співпраці з міжнародними партнерами, забезпечення прозорості у фінансовій сфері та застосування сучасних технологій для підвищення ефективності управління фінансами.

Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується значними міжрегіональними диспропорціями, що обумовлюють необхідність активізації державної політики у сфері регіонального розвитку. Фінансова політика держави відіграє ключову роль у забезпеченні збалансованого та сталого розвитку регіонів, сприяючи вирівнюванню рівнів їхнього соціально-економічного розвитку, підвищенню конкурентоздатності та поліпшенню якості життя населення. Удосконалення фінансової політики держави у цій сфері є нагальним завданням, що потребує визначення пріоритетних напрямів та розробки ефективних механізмів їхньої реалізації.

Одним з пріоритетних напрямів удосконалення фінансової політики держави у сфері регіонального розвитку є оптимізація міжбюджетних відносин. Існуюча система розподілу фінансових ресурсів між державним та місцевими бюджетами не завжди повною мірою враховує специфіку розвитку різних регіонів, їхні потреби та потенціал. Необхідно переглянути принципи формування місцевих бюджетів, забезпечивши їхню достатність для виконання покладених функцій та надання якісних публічних послуг. Важливим є вдосконалення механізмів вирівнювання бюджетної забезпеченості регіонів шляхом застосування об'єктивних критеріїв та прозорих формул розподілу міжбюджетних трансфертів. Це сприятиме зменшенню фінансової залежності регіонів від державного бюджету та стимулюватиме їхню фінансову самостійність.

Другим важливим напрямом є активізація інвестиційної діяльності в регіонах. Залучення інвестицій є ключовим фактором економічного зростання та створення нових робочих місць на регіональному рівні. Державна фінансова політика повинна бути спрямована на створення сприятливого інвестиційного

клімату в усіх регіонах країни. Це передбачає надання податкових пільг та інвестиційних стимулів для підприємств, які здійснюють діяльність у пріоритетних галузях економіки регіонів або реалізують важливі інфраструктурні проекти. Важливим є також розвиток фінансової інфраструктури на регіональному рівні, зокрема шляхом підтримки діяльності регіональних інвестиційних фондів та агенцій регіонального розвитку.

Третім пріоритетним напрямом є підтримка розвитку малого та середнього підприємництва. Малий та середній бізнес відіграє важливу роль у забезпеченні зайнятості населення, стимулюванні інноваційної діяльності та підвищенні конкурентоздатності регіональних економік. Державна фінансова політика повинна передбачати надання фінансової підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва, зокрема шляхом пільгового кредитування, надання грантів та компенсації частини витрат на започаткування та розвиток бізнесу. Важливим є також спрощення процедур реєстрації та ведення бізнесу, зменшення адміністративного тиску та забезпечення доступу до інформаційної та консультаційної підтримки.

Четвертим напрямом є стимулювання інноваційної діяльності та науково-технічного розвитку в регіонах. Інновації є ключовим фактором підвищення конкурентоздатності регіональних економік та забезпечення їхнього сталого розвитку в довгостроковій перспективі. Державна фінансова політика повинна бути спрямована на підтримку науково-дослідних розробок, комерціалізацію інноваційних продуктів та технологій, створення та розвиток інноваційної інфраструктури, зокрема технопарків та бізнес-інкубаторів. Важливим є також стимулювання співпраці між науковими установами, підприємствами та органами державної влади у сфері інновацій.

П'ятим пріоритетним напрямом є розвиток регіональної інфраструктури. Належний рівень розвитку транспортної, енергетичної, комунальної та соціальної інфраструктури є необхідною умовою для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів. Державна фінансова політика повинна передбачати спрямування достатніх обсягів фінансових ресурсів на

реалізацію інфраструктурних проектів регіонального значення, зокрема шляхом використання механізмів державного приватного партнерства та залучення коштів міжнародних фінансових організацій. Важливим є також забезпечення ефективного управління та утримання об'єктів регіональної інфраструктури.

Шостим напрямом є підтримка галузевої спеціалізації регіонів та формування кластерів. Регіони України мають різну галузеву структуру економіки та володіють специфічними конкурентними перевагами. Державна фінансова політика повинна враховувати цю специфіку та сприяти розвитку пріоритетних для кожного регіону галузей економіки. Підтримка формування та розвитку регіональних кластерів, що об'єднують підприємства, наукові установи та інші організації, сприятиме підвищенню їхньої конкурентоздатності, інноваційної активності та ефективності співпраці.

Сьомим напрямом є підвищення фінансової самостійності та відповідальності місцевих органів влади. Розширення фінансових повноважень місцевих органів влади та збільшення частки власних доходів у структурі їхніх бюджетів сприятиме підвищенню їхньої зацікавленості у стимулюванні економічного розвитку на своїй території та ефективному управлінні фінансовими ресурсами. Важливим є також підвищення прозорості та підзвітності місцевих бюджетів перед громадою.

Восьмим напрямом є запровадження ефективних механізмів моніторингу та оцінки впливу фінансової політики на регіональний розвиток. Для забезпечення ефективності державної фінансової політики у сфері регіонального розвитку необхідно розробити та запровадити систему моніторингу та оцінки її впливу на ключові показники соціально-економічного розвитку регіонів. Це дозволить своєчасно виявляти проблемні аспекти, коригувати політичні рішення та підвищувати результативність державного втручання.

Реалізація зазначених пріоритетних напрямів удосконалення фінансової політики держави у сфері регіонального розвитку потребує комплексного підходу, узгоджених дій органів державної влади на всіх рівнях, активної участі

органів місцевого самоврядування, представників бізнесу та громадськості. Ефективна фінансова політика, спрямована на підтримку збалансованого та сталого розвитку регіонів, є важливим чинником забезпечення соціально-економічного процвітання України в цілому. Подальші наукові дослідження повинні бути спрямовані на поглиблений аналіз механізмів реалізації зазначених пріоритетних напрямів, вивчення кращого міжнародного досвіду та розробку практичних рекомендацій щодо удосконалення фінансової політики держави у сфері регіонального розвитку. Особливої уваги потребують питання міжсекторальної координації, залучення приватних інвестицій та підвищення ефективності використання бюджетних коштів на регіональному рівні.

3.2. Міжнародний досвід застосування фінансової політики для збалансування регіонального розвитку

Проблема міжрегіональних диспропорцій є актуальною для багатьох країн світу незалежно від рівня їхнього економічного розвитку та політичного устрою. Уряди різних держав активно використовують інструменти фінансової політики для стимулювання економічного зростання в менш розвинених регіонах, зменшення соціально-економічної нерівності та забезпечення більш збалансованого територіального розвитку. Вивчення міжнародного досвіду в цій сфері є важливим для України, яка також стикається зі значними регіональними дисбалансами та прагне до гармонійного розвитку всіх своїх територій.

Одним з найбільш показових прикладів ефективного застосування фінансової політики для збалансування регіонального розвитку є досвід Європейського Союзу. Когезійна політика ЄС спрямована на зменшення економічних соціальних та територіальних диспропорцій між регіонами-членами. Вона реалізується через систему структурних та інвестиційних

фондів, які надають фінансову підтримку проектам, спрямованим на розвиток інфраструктури, підтримку малого та середнього бізнесу, сприяння інноваціям, покращення екологічної ситуації та розвиток людського капіталу в менш розвинених регіонах. Фінансування здійснюється на умовах співфінансування з боку національних та регіональних органів влади, що забезпечує їхню зацікавленість у ефективному використанні коштів.

Німеччина має багатий досвід вирівнювання регіональних диспропорцій, що сягає часів об'єднання країни. Солідарний пакт передбачає перерозподіл значних фінансових ресурсів від економічно сильніших західних земель до східних з метою вирівнювання рівня життя та економічного розвитку. Фінансування спрямовується на модернізацію інфраструктури, підтримку підприємництва, розвиток науково-дослідних установ та реалізацію соціальних програм. Ця політика, хоча й викликає дискусії щодо своєї ефективності в довгостроковій перспективі, відіграла значну роль у скороченні розриву між східними та західними землями.

Далі ми проаналізуємо досвід державного регулювання економічного розвитку територій у країнах Північної Америки. Протягом останніх років підтримка та посилення економічного потенціалу територій через ефективне державне регулювання є ключовим завданням місцевої влади як у США, так і в Канаді. Цей напрям активно досліджувався політиками, практиками та науковцями. Закордонні експерти часто порівнюють підходи Канади та США, відзначаючи схожість процесів організації місцевого економічного розвитку та єдині підходи до визначення цілей, незважаючи на певні структурні відмінності місцевих органів влади.

Поряд з цим, існує думка інших науковців щодо певних розбіжностей у практиці державного регулювання економічного розвитку територій між Канадою та США. Вони зазначають, що канадські громади мають специфічні потреби, пов'язані з нижчим рівнем доходів населення та вищими показниками безробіття і бідності, що підвищує вимоги до місцевих послуг. Також, канадські муніципалітети частіше стикаються з конкуренцією за економічне зростання.

Можливо, саме тому Канада, ймовірно, надає більшу фінансову підтримку розвитку місцевого економічного потенціалу, фокусуючись на стимулюванні малого та нового бізнесу, стартапів, і меншою мірою використовуючи традиційні фінансові інструменти. При цьому, канадська стратегія вирізняється активнішим використанням інструментів брендингу та маркетингу для просування своїх громад.

Австралія застосовує комплексний підхід до регіонального розвитку, що включає як фінансові інструменти, так і стратегічне планування. Уряд розробляє національні та регіональні стратегії розвитку, які визначають пріоритетні напрями інвестицій та заходи підтримки для різних територій. Фінансова підтримка надається через спеціальні фонди та програми, спрямовані на розвиток інфраструктури, підтримку інновацій та диверсифікацію економіки в регіонах, що мають структурні проблеми.

Південна Корея досягла значних успіхів у скороченні регіональних диспропорцій завдяки цілеспрямованій державній політиці. Уряд активно інвестував у розвиток інфраструктури в менш розвинених регіонах, створював спеціальні економічні зони для залучення інвестицій та стимулював переміщення промислових підприємств з перенаселених столичних регіонів. Фінансова підтримка надавалася через державні банки та спеціальні фонди розвитку.

Китай також приділяє значну увагу збалансуванню регіонального розвитку. Країна реалізує масштабні програми розвитку західних та центральних регіонів, які передбачають значні інвестиції в інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я та промисловість. Створюються спеціальні економічні зони з пільговим режимом оподаткування та інвестиційним кліматом для залучення внутрішніх та іноземних інвестицій у відсталі регіони.

Аналізуючи міжнародний досвід, можна виділити кілька ключових принципів ефективного застосування фінансової політики для збалансування регіонального розвитку:

1. Стратегічне планування (наявність чіткої національної та регіональних стратегій розвитку, які визначають пріоритетні напрями та цілі державної підтримки).
2. Цільове фінансування (спрямування фінансових ресурсів на конкретні програми та проекти, що мають чітко визначений регіональний вплив та відповідають стратегічним цілям).
3. Спів фінансування (залучення коштів з різних джерел, включаючи державний бюджет, регіональні бюджети, приватні інвестиції та міжнародну допомогу).
4. Адресність (надання підтримки тим регіонам, які найбільше її потребують, з урахуванням їхніх специфічних проблем та потенціалу).
5. Прозорість та підзвітність (забезпечення відкритості та контролю за використанням державних фінансових ресурсів на регіональному рівні).
6. Оцінка ефективності (регулярний моніторинг та оцінка впливу фінансової політики на регіональний розвиток для коригування стратегій та програм).
7. Інституційна спроможність (наявність ефективних інституцій на національному та регіональному рівнях, здатних розробляти, впроваджувати та контролювати реалізацію програм регіонального розвитку).

Міжнародний досвід свідчить про те, що фінансова політика може бути потужним інструментом для збалансування регіонального розвитку, проте її ефективне застосування вимагає комплексного підходу, стратегічного планування, цільового спрямування ресурсів та ефективного управління. Для України вивчення та адаптація кращих міжнародних практик є важливим для розробки власної ефективної регіональної політики, спрямованої на подолання міжрегіональних диспропорцій та забезпечення сталого розвитку всіх територій країни. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на більш глибокий аналіз конкретних інструментів фінансової політики, які застосовуються в різних країнах, оцінку їхньої ефективності в різних контекстах та визначення

можливостей їхнього застосування в Україні з урахуванням її специфічних умов.

Таким чином, фінансові інструменти стимулювання регіонального розвитку суттєво різняться між країнами-членами ЄС (див. табл. 3.1, [42, с. 98]).

Таблиця 3.1

Фінансові інструменти стимулювання розвитку регіонів у країнах ЄС

Країна член ЄС	Фінансові інструменти								
	Основні дотації	Субсидії	Податкові пільги	Прискорена амортизація	Субсидії на працевлаштування	Транспортні пільги	Регіональні позики	Створення спеціальних фондів	Інвестиційні гранти
Австрія	+	-	-	-	+	-	-	-	-
Бельгія	+	+	-	-	+	-	-	-	-
Греція	+	+	+	+	-	-	-	-	-
Данія	+	-	-	-	-	-	-	-	-
Ірландія	+	-	-	-	+	-	-	-	-
Іспанія	+	-	-	-	-	-	-	+	+
Італія	+	-	+	-	-	-	-	+	+
Люксембург	+	-	-	-	-	-	-	-	-
Нідерланди	+	-	-	-	-	-	-	-	-
Німеччина	+	+	+	-	-	-	+	+	+
Португалія	+	+	-	-	-	-	-	-	-
Фінляндія	+	-	+	-	-	+	-	-	-
Франція	+	-	+	-	+	-	-	-	-
Швеція	+	-	-	-	+	+	-	-	-

Крім того, основними каналами фінансування регіонального розвитку в ЄС виступають структурні фонди та програми, ключовим завданням яких є сприяння економічному зростанню шляхом перерозподілу фінансових ресурсів від заможних до бідних регіонів. До цих ключових фінансових механізмів належать: Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), що фінансує проекти для подолання диспропорцій у розвитку, підтримуючи бізнес, освіту,

охорону здоров'я та інфраструктуру; Європейський соціальний фонд (ESF), спрямований на підвищення зайнятості та соціальної згуртованості через інвестиції в людський капітал; Європейський фонд сільськогосподарських гарантій (EAGF), що забезпечує фінансування поточної аграрної політики; Європейський фонд сільського розвитку (EAFRD), який підтримує сталий розвиток сільських територій; та Фонд згуртування (Cohesion Fund), що інвестує в інфраструктуру та екологічні проекти в менш розвинених країнах для сприяння їх економічному та соціальному зближенню [16, с.111]. Міжнародний досвід впровадження фінансових інструментів для підтримки регіонального розвитку показує, що державна допомога має бути спрямована на соціально-економічне зростання та підвищення конкурентоздатності регіонів. В Україні цього можна досягти, використовуючи фінансові інструменти, які стимулюють розвиток через такі заохочення, як гранти (подібні до тих, що застосовуються в ЄС). Це сприятиме зацікавленості місцевої влади у збільшенні власних фінансових можливостей. Особливу увагу слід приділити підтримці, що поліпшує бізнес-середовище та заохочує інвестиції, зокрема через «м'які» інструменти стимулювання, які активізують інноваційну та інвестиційну діяльність підприємств у регіонах. Важливо продовжувати практику конкурсного надання фінансової підтримки. Крім того, інституційна підтримка, наприклад, через регіональні фонди розвитку, є вагомим фактором для підвищення бюджетної самостійності регіонів.

З досвіду розвинених країн бачимо, що продумана та дієва фінансова політика є запорукою сталого соціально-економічного розвитку. Водночас, безсистемні кроки, які не мають стратегічного підґрунтя та ігнорують поточні економічні й соціальні умови, вказують на неефективність фінансової політики. Враховуючи мінливість зовнішнього світу та сучасні проблеми української економіки, одним із ключових завдань є визначення найкращих інструментів і способів для формування результативної фінансової політики.

Міжнародний досвід застосування фінансової політики для збалансування регіонального розвитку охоплює різноманітні підходи, які

використовуються країнами для зменшення економічних диспропорцій між регіонами та забезпечення рівномірного розподілу ресурсів. Основні аспекти цього питання включають:

1. Фінансове регулювання та бюджетна політика – багато країн застосовують механізми бюджетного перерозподілу, спрямовані на підтримку менш розвинених регіонів. Наприклад, Європейський Союз використовує структурні фонди для фінансування регіональних проектів, що сприяють економічному зростанню та соціальній стабільності.

2. Податкова політика – деякі держави впроваджують спеціальні податкові стимули для залучення інвестицій у відстаючі регіони. Це може включати зниження ставок корпоративного податку або надання податкових пільг для підприємств, що працюють у менш розвинених районах.

3. Державні інвестиції та інфраструктурні проекти – фінансування транспортної, енергетичної та цифрової інфраструктури є ключовим фактором для стимулювання регіонального розвитку. Наприклад, Китай активно інвестує у розвиток регіональних транспортних мереж для покращення економічної інтеграції між провінціями.

4. Фінансова підтримка місцевого самоврядування – міжнародні фінансові установи, такі як Світовий банк та Міжнародний валютний фонд, надають кредити та гранти для розвитку місцевих економік, що сприяє зменшенню регіональних дисбалансів.

5. Інноваційні фінансові механізми – деякі країни використовують муніципальні фонди розвитку для фінансування місцевих проектів, що дозволяє регіонам самостійно визначати пріоритети та розподіляти ресурси відповідно до власних потреб.

Застосування фінансової політики для регіонального розвитку є важливим інструментом для забезпечення економічної рівноваги та соціальної стабільності. Досвід різних країн демонструє, що ефективне використання фінансових механізмів може сприяти зменшенню нерівності та стимулювати економічне зростання у всіх регіонах.

Висновки

Вивчення наукових праць, нормативних, практичних і аналітичних матеріалів в процесі проведеного дослідження дало змогу зробити наступні висновки.

1. Фінансова політика держави охоплює управління фінансовою системою, що включає сукупність економічних відносин, пов'язаних із розподілом та перерозподілом валового внутрішнього продукту і національного доходу. Її головна мета — забезпечення фінансових ресурсів для реалізації державних функцій і завдань, а також сприяння сталому соціально-економічному розвитку країни.

2. В умовах сучасних викликів, що постали перед Україною, необхідним є формування ефективної фінансової політики держави, спрямованої на вирішення актуальних завдань воєнного та післявоєнного періоду. Вона знаходить своє відображення у нормативних документах, які розробляються органами влади. Серед пріоритетних напрямів розвитку на поточному етапі можна виокремити забезпечення фінансування оборонної сфери, підвищення рівня підтримки Збройних Сил, відновлення житлового фонду та критичних інфраструктурних об'єктів, стабілізацію соціальної системи, масштабну модернізацію економічної структури країни, а також залучення додаткових фінансових ресурсів шляхом конфіскації активів російського походження.

3. Важливим аспектом реформування державної політики є заходи з відновлення економічної стабільності, адже саме цей фактор є ключовим у забезпеченні фінансових потреб країни в умовах війни. У довгостроковій перспективі планується підтримка вітчизняних виробників, розвиток промислових кластерів, створення сприятливих умов для ведення бізнесу, реалізація інвестиційних ініціатив, страхування ризиків, пов'язаних із військовими діями, забезпечення макроекономічної стабільності, стимулювання підприємницької діяльності та підтримка представників малого й середнього бізнесу.

4. Фінансова політика в умовах війни охоплює комплекс завдань і стратегічних напрямків, таких як бюджетна, податкова, митна, боргова та грошово-кредитна політика держави. Кожен із цих секторів має свої специфічні цілі та механізми реалізації. Водночас головним пріоритетом фінансової політики залишається задоволення потреб оборони та національної безпеки. Основні завдання включають забезпечення стабільного надходження державних доходів, ефективне управління державним боргом, посилення соціального захисту населення та запобігання погіршенню фінансової стійкості країни.

5. Фінансова політика в умовах війни вимагає значних фінансових ресурсів, мобілізація яких ускладнюється через економічні втрати та кризові явища у сфері державних фінансів. Завдяки вагомій підтримці міжнародних союзників Україна отримала суттєві обсяги фінансової допомоги, військового оснащення, гуманітарну підтримку, гранти та інші форми міжнародної підтримки, що сприяло збереженню стабільності державного бюджету та забезпеченню фінансування оборонних потреб. Крім того, оперативно вжиті заходи у фінансовій сфері дозволили максимально залучити наявні ресурси для захисту країни, що охопило монетарну, бюджетну, податкову та митну політику, а також механізми державного кредитування.

6. У період воєнного стану фінансова політика держави спрямована на забезпечення потреб, серед яких фінансування Збройних Сил України, підтримка національної безпеки та оборони, стабілізація роботи державних підприємств, а також соціальний захист населення. Особлива увага приділяється військовослужбовцям і їхнім сім'ям, внутрішньо переміщеним особам та громадянам, які постраждали від війни. Крім того, важливим аспектом є фінансування заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків збройної агресії та вирішення інших фінансових завдань, що виникають у зв'язку з військовими діями.

У перші місяці війни в Україні відбулися суттєві зміни у сфері державних фінансів, зокрема у бюджетній політиці, системах оподаткування, митного регулювання та соціального захисту. Спостерігалися значні коригування у структурі та обсягах державних доходів і видатків, рівні державного боргу та бюджетному дефіциті. Ці трансформації були викликані як труднощами з мобілізацією традиційних джерел доходів, так і зростаючими потребами у фінансуванні оборонних заходів. Завдяки суттєвій фінансовій і військовій підтримці міжнародних союзників вдалося стабілізувати державну фінансову систему та забезпечити необхідні ресурси для оборони країни.

7. У період післявоєнного відновлення державна фінансова політика має зосереджуватися на забезпеченні економічного відродження, створенні умов для сталого розвитку та гарантуванні національної безпеки. Важливим аспектом є всебічне зміцнення людського капіталу та задоволення потреб, пов'язаних із економічним відновленням. Ключову роль у цьому процесі відіграє розвиток освітньої системи, яка повинна відповідати найкращим світовим стандартам. Необхідно запровадити сучасні методи підготовки фахівців, ефективні програми перекваліфікації та моделі навчання, що враховують концепцію освіти впродовж усього життя.

8. У післявоєнний період необхідно переосмислити пріоритети у сфері оборони та національної безпеки, приділивши особливу увагу підвищенню престижу військової служби. Важливим завданням є гарантування достойної оплати праці військовослужбовцям та посилення соціального захисту їхніх сімей. Для цього слід забезпечити належне фінансування із державного бюджету, а також розширити повноваження органів місцевого самоврядування, надавши їм можливість самостійно спрямовувати ресурси на підтримку територіальної оборони та Збройних Сил України.

Ці висновки окреслюють стратегічні аспекти фінансової політики держави як у період війни, так і під час післявоєнного відновлення, акцентуючи увагу на головних економічних викликах та шляхах їх вирішення.

Список використаних джерел

References

1. Kizyma T. O., Lobodina Z. M., Khamyha Yu. Ya. Fraud with financial resources of the state: types and effect on the shadow economy. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць.* 2019. Вип. 2(29). С. 355–363. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/172307>
2. Kizyma T. O., Lobodina Z. M., Kizyma A. Ya. Optimization of budget funds expenditures on organization of the state activity. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наукових праць.* 2018. Вип. 2(25). С. 183–190. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/136531>
3. Lobodina Z. M., Lopushniak H. S., Kizyma T. O., Lyvdar M. V. Inclusive budgeting: theoretical aspects, prerequisites and necessity for its implementation in Ukraine. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць.* 2020. Вип. 2 (33). С. 463–472.
4. Malyniak B. S., Martyniuk O. M., Kyrylenko O. P. Corruption and efficiency of public spending in states with various public management types. *Economic Annals-XXI: Volume 178, Issue 7-8, Pages: 17-27, September 30, 2019.* <http://soskin.info/en/ea/2019/178-7-8/Economic-Annals-V178-02>
5. Malyniak B. S., Martyniuk O. M., Kyrylenko O. P. The impact of corruption on the efficiency of public spending across countries with different levels of democracy. *Financial and credit activity: problems of theory and practice.* URL: <http://fkd.org.ua/article/view/163927>.
6. Адаменко І. П. Фінансова політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни. *Бізнесінформ.* 2014. № 3. С. 341–345.
7. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2024 рік. SALAR International/ URL: <https://www.polaris.org.ua/novyny-ta-zakhody/novyny/novyny/analiz-vykonannia-mistsevykh-biudzhativ-za-2024-rik>

8. Бак Н. Роль фінансової влади у розбудові повоєнної України. *Світ фінансів*. 2023. Вип. 1. С. 489–56.
9. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456.
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>
10. Велика українська енциклопедія: Політика. URL:
<https://vue.gov.ua/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
11. Винокуров Я. Десятки мільярдів повз касу. Кому і як держава роздає податкові пільги. URL:
<https://www.epravda.com.ua/publications/2023/06/20/701342/>
12. Вікіпедія: Політика. URL:
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
13. Возняк Г. В. Бюджетна політика розвитку регіонів України : сучасна парадигма та орієнтири подальших реформ : [монографія] ; НАН України. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». 2016. 520 с.
14. Горин В. П. Фінансовий механізм забезпечення суспільного добробуту: теоретична концептуалізація та проблеми функціонування : моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 516 с.
15. Гроші та кредит : підручник / за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 892 с.
16. Давиденко С. Міжнародна практика використання фінансових інструментів в розрізі регіонального розвитку. Фінансові інструменти регіонального розвитку: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з нагоди 30-річчя заснування кафедри фінансів і кредиту, 24 жовтня 2024 р. Житомир: Поліський національний університет, 2024. 264 с. С.108-111.
17. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 496 с.

18. Державний борг та гарантований державою борг / М-во фінансів України : офіц. сайт. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovani-derzhavju-borg>
19. Допомога міжнародних фінансових інститутів Україні. Моніторинг 26.03-30.04.2023 року. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/dopomoha-mizhnarodnykh-finansovykh-instytutiv-ukrayini-monitorynh-2603>
20. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.
21. Єфименко Т. Управління державними фінансами в період воєнного стану і повоєнної відбудови України: науковий супровід трансформацій. *Фінанси України*. 2023. № 1. С. 7-25.
22. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, сягає \$151,2 млрд – оцінка станом на 1 вересня 2023 року. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-stanom-na-1-veresnya-2023-roku/>
23. Закон України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» від 03.11.2022 р. № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>
24. Закон України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 09.11.2023 р. № 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-IX#Text>
25. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2022 рік. https://www.mof.gov.ua/uk/budget_2022-538
26. Кириленко О., Жадан О. Підвищення прозорості та обґрунтованості використання бюджетних коштів. *Світ фінансів*. 2021. № 3. С. 23-37.
27. Кириленко О.П. Сучасні тенденції видатків на оборону з Державного бюджету України. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 3. С. 179–188.

28. Кістерський Л.Л. Стратегічні принципи повоєнного відновлення України. *Фінанси України*. 2023. № 2. С. 3-16.
29. Корень Н. В. Бюджетна політика держави в умовах гібридної війни: пріоритети та ризики. НІСД. К., 26 с.
30. Крисоватий А. Воєнні реалії фіскального простору публічних фінансів України. *Світ фінансів*. 2023. Вип. 1. С. 8–30.
31. Кудряшов В. П. Фінансове забезпечення публічних витрат. *Економіка України*. 2023. №3 (736). С. 37-57.
32. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: [моногр.] К.: ДННУ АФУ, 2009. 600с.
33. Літинська В. А. Особливості соціальної політики України в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1(734). С. 61-73.
34. Луніна І. О. Потенціал публічних фінансів для забезпечення видатків воєнного періоду та поствоєнного відновлення України. *Фінанси України*. 2022. № 8. С. 7-26.
35. Луніна І. О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2020. 440 с. URL <http://ief.org.ua/docs/mg/339.pdf>
36. Луніна І. О., Білоусова О. С., Фролова Н. Б. Особливості формування фіскального простору у воєнний та поствоєнний періоди.
37. Лупенко Ю. О., Радіонов Ю. Д., Забуранна Л. В. Формування соціальних видатків в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2023. №3. С. 7-27.
38. Мартиненко В. В. Фіскальна політика України в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. 390 с.
39. М-во фінансів України : офіц. сайт. URL: <https://mof.gov.ua/uk/budget-process-projects-declaration> ; https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538 ;
https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582 ;
https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698;

40. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#n4365>
41. Насипайко Д.С., Кузьмін Є.С., Буряк В.О. Податкова політика України: проблеми та перспективи розвитку. *Наукові записки*. 2011. Вип. 12. Част. 1. С. 74 -80.
42. Нечипоренко А.В. Зарубіжний досвід використання фінансових інструментів стимулювання регіонального розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2017. с. 97-101.
43. Огляд виконання Державного бюджету України на 2024 рік та рекомендації для 2025 року. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ohlyad-vykonannya-derzhavnoho-byudzhetu-ukrayiny-na-2024-rik-ta?__cf_chl_tk=DS7AbySvpaBRITFEZsAH8FzK5QFydqttUFtCONPLSLs-1746499905-1.0.1.1-kDR.JZZokI6IANlS_8tkiZqezM34DExpm_ZllmT_IpA
44. Огляд інструментів підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні. Березень 2023 року. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-biznesu-v-period-voyennoho-stanu-v-7>
45. Огляд інструментів фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (за період 16 серпня – 15 вересня 2023 р.) / Національний інститут стратегічних досліджень. Центр економічних і соціальних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voyennoho-stanu-v>
46. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану в Україні : Схвалено рішенням Ради Національного банку України від 15.04.2022 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/hJTwdIrBPNWeMzk>
47. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. Рада Національного Банку України. Сайт Національного Банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/hJTwdIrBPNWeMzk>

48. Основні параметри Державного бюджету України на 2023 рік / Міністерство фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/budget_2023-582
49. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>
50. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>
51. Пелехатий А. О. Інституційно-правове забезпечення формування та реалізації бюджетної політики розвитку територій України. *Світ фінансів*. 2020. № 1(62). С. 140-151.
52. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
53. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2021 р. 2021 р. № 548 «Про схвалення Бюджетної декларації на 2022-2024 роки». URL: <https://mof.gov.ua/uk/state-budget>
54. Радіонов Ю. Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1 (734). С. 20-43.
55. Радіонов Ю. Д. Фінансова політика та ефективності її реалізації в Україні. Наукові праці НДФІ. 2014. № 4. С. 20-26.
56. Рибак С. О. Механізм забезпечення бюджетної безпеки держави: теорія, методологія, практика : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2019. 306 с.
57. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. № 142-р. «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80#Text>.
58. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1805-р. «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та плану заходів з її реалізації». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-reformuvannya-sistemi-upravlinnya-derzhavnimi-finansami-na-20222025-roki-ta-planu-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi-i291221-1805>

- 59.Сіташ Т.Д. Фінансова політика держави: прагматика та проблематика. *Академічний огляд*. 2015. № 1(42). С. 29-34.
- 60.Словник української мови: ПОЛІТИКА. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>
- 61.Соціальна політика в Україні у воєнний час. URL: <https://rpr.org.ua/news/sotsialna-polityka-v-ukraini-u-voienyny-chas/>
- 62.Фінанси : підручник. / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. 2-ге вид. переробл. і доповн. К. : Знання, 2012. 687 с.
- 63.Фінанси. Підручник : 2-ге вид., доп. та перероб. / І. О. Лютий, С. Я. Боринець, З. С. Варналій, та ін.; за заг. ред. д.е.н., проф. І. О. Лютого. Київ: 2023. 716 с.
- 64.Фінанси. Фінансова система України : навчально-методичний посібник. Одеса : ПАЛЬМІРА, 2012. 454 с.
- 65.Фінансова інфраструктура України стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / [В. Опарін, В. Федосов, С. Львовчкін та ін.] ; за заг. ред. В. Опаріна, В. Федосова. К.: КНЕУ. 2016. 695 с.
- 66.Шварц Д. Названо суму збитків, яких завдала українському довкіллю війна. URL: <https://www.unian.ua/ecology/viyna-v-ukrajini-stala-vidoma-suma-zbitkiv-zavdanih-dovkillyu-cherez-viynu-12431238.html>
- 67.Шевченко М.М., Татаринцева Ю.Л., Назарова Т.Ю. Особливості бюджетного та податкового процесу в умовах воєнного стану Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки). 2023. №6. с.45-51.